

izvirno znanstveno delo

UDK 347.236 Snežnik "12/19"

prejeto: 14. 3. 2000

Lidija Slana

univ. dipl. ekon., notranja revizorka v novi Ljubljanski banki d.d. v Ljubljani

SI-1000 Ljubljana, Brilejeva 6

Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem

IZVLEČEK

Avtorica v svojem prispevku prikazuje kratek pregled lastnikov graščine in posestva Snežnik na Notranjskem od njenega nastanka v začetku 13. stoletja do konca druge svetovne vojne.

SUMMARY

FROM THE HISTORY OF THE CASTLE AND DOMINION SNEŽNIK IN INNER CARNIOLA (NOTRANJSKA)

The author gives in her contribution a short survey of the owners of the manor and the estate Snežnik from its origin at the beginning of the 13th century to the end of the Second World War.

Ključne besede: dvor, fidejkomis, gospostvo, grad, graščina, kranjske plemiške družine, Loška dolina, ministeriali, Snežnik

Graščina Snežnik stoji na majhni skalni vzpetini na skrajnem jugozahodu Loške doline prav tam, kjer se začenjajo širni gozdovi, nad katerimi kraljuje se Snežnik.

Graščina in gospostvo Snežnik sta bila vedno tesno povezana z dogajanjem v Loški dolini. Zato bo kratek opis nekaterih pomembnejših dogodkov v tej dolini pripomogel tudi k lažjemu razumevanju zanimive usode graščine v dolgih stoletjih njenega obstoja.

Loška dolina - stičišče prometnih poti

Loška dolina je bila poseljena že v pradavnini, o čemer pričajo bogata arheološka najdišča. Do prihoda Rimljanov je to ozemlje obvladovalo plemo Japodov, ki so izhajali iz Like in Kvarnera.¹ Sredi Loške doline je stalo regionalno japodsko središče

Ulaka.²

Imena, vklesana na nagrobnikih, najdenih pred več kot sto leti v vasi Šmarata, in vzdanih v spodnji veži snežniške graščine, so posebna zanimivost. Nagrobniki so verjetno nastali v prvem stoletju našega štetja. Imena sodijo v tako imenovano severno jadransko jezikovno skupino, ki obsega območja Liburnov, Histrov in Venetov. Dokazujejo, da je na tem območju živel manjša venetska plemenska skupnost, ki je v poimenovanju obdržala avtohtonost, sama formula sestavitve imena pa je bila že pod močnim vplivom rimske kulture.³ Kajti tudi Rimljani so pustili sledi na tem ozemlju, ko so po podjarmljenju Japodov v času Oktavijana Avgusta prodirali preko snežniškega pogorja (Mons Albius) naprej proti severu. Skozi Loško dolino je

¹ Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 48-49.

² Stane Okoliš: Izseki iz zgodovine Loža in okolice, Zgodovinski časopis 49, 1995. 3, Separat, str. 354.

³ Marjeta Šašel Kos: Boginja Ekurna v Emoni, Zgodovinski časopis 46, 1992. 1. str. 7-8.

potekal en od rimskih zapornih obrambnih zidov (claustra alpium iuliarum), s katerimi so imeli Rimljani pod političnim in vojaškim nadzorom vse kopne prehode z Balkanskega na Apeninski polotok. Sistem zidov in kastelov je potekal od Trsata skozi snežniške gozdove in Čabar do Babnega polja.⁴

Posebna prehodna lega Loške doline je botrovala temu, da je že v starejši železni dobi preko nje vodila nadvse pomembna trgovska Jantarska pot, ki se je začela na Baltiku, na slovenskem ozemlju pa je vodila preko Ptuja, Trojan, Emone, Blok in Loške doline proti Ogleju, ki je bil do konca 2. stoletja glavno predelovalno središče za jantar.⁵

Loška dolina je bila tudi v obdobju zahajanja veličine Rima in porajanja zgodnjega fevdalizma stičišče pomembnih poti. Trgovina z jantarem je v pozni antiki sicer zamrla, pot čez Bloke, Stari trg, Dane, prelaz Stare oglenice (997 m), Juršče, Paličje in skozi dolino Notranjske Reke proti Istri, Trstu in Furlaniji pa se je še uporabljala in je bila hkrati pomembna trgovska pot iz Primorja v notranjost dežele. Druga pot se je v Starem trgu odcepila na Babno polje in vodila naprej v Prezid, Čabar in dolino reke Kolpe, tretja pa je vodila iz Starega trga proti jugozahodu in tik gradu Snežnik zavila v gozdove ter naprej proti Reki in Kvarnerskemu zalivu. Tako imenovana patriarhova pot iz Razdrtega čez Hrenovice, Planino, Cerknico, Lož, Bloke na Rašco, od tam pa z razcepom proti Ljubljani oziroma dalje proti Dolenjski, je bila do visokega srednjega veka veliko bolj v uporabi kot nekdanja glavna rimska pot čez Vrhniko in Hrušico.⁶

Politika na visoki ravni

Dogajanje v Loški dolini je postalo zelo zanimivo v prvi polovici 11. stoletja. Že priključitev slovenskega ozemlja svetemu rimskemu cesarstvu pod Karlom Velikim je bila prinesla vpliv z dveh različnih območij: vpliv fevdalnega načina življenja s severa in vpliv oglejske cerkve, ki ji je bilo leta 811 poverjeno misijonsko delovanje v pokrajinah južno od Drave. V 10. stoletju je bilo po razpadu Velike Karantanije slovensko ozemlje razdeljeno na mejne grofije Kranjsko, Štajersko in Istro ter na vojvodino Koroško. Oglejski patriarh je poleg cerkvene oblasti v letih 1077 in 1093 prejel še posvetno, ko ga je cesar Henrik IV. v zahvalo za zavezništvo v investiturnem boju imenoval za deželnega grofa s pravicami vojvode nad Furlanijo, Istro in Kranjsko.⁷ Vpliv oglejskih patriarhov je bil zelo močan ravno

na območju Loža, saj so tu združevali cerkveno, posvetno teritorialno in deloma krajinsko oblast. V bližnji Cerknici in okoliških vaseh, kamor je spadala tudi Ribnica, so bili namreč že leta 1040 od cesarja prejeti v dar 50 kraljevskih kmetij. Čeprav ni nikjer materialnega dokaza, da je bil tudi teritorij Loža vključen v to darovnico, je iz vsega ohranjenega gradiva očitno, da je bila Loška dolina izrazito interesno območje oglejskih patriarhov, ki so si močno prizadevali, da bi ohranili nadzor nad temi kraji.⁸ Loška dolina s svojimi gradovi je bila namreč pomembno izhodišče proti njihovim posestim v notranjosti kranjske dežele.

Oglejski patriarhi so posesti na Kranjskem podeljevali v fevd samostanom in pomembnejšim plemiškim družinam. Moč patriarhata pa je bila vsakokrat odvisna od moči in politične spretnosti posameznega patriarha, saj je bilo 13. in 14. stoletje obdobje, ko so boji med plemiškimi rodbinami, ki so hotele čimbolj večati in zaokroževati svoje dinastične teritorije, dosegli svoj vrh. Kranjska je bila vse do popolne prevlade Habsburžanov sredi 15. stoletja območje križanja interesov rodbin, ki so po vrsti doživljale svoj razcvet in nato izginjale v vrtincu zgodovine. Na območju Loža so si kot svobodni gospodje ali kot fevdniki oglejskih patriarhov oziroma Habsburžanov sledile mogočne rodbine grofov Vovbrško Strmških, Goriških, Ortenburških in Celjskih.

V povezavi z dogodki na območju Loža se je že sredi 12. stoletja pojavila rodbina grofov Vovbrških s Koroške in Štajerske. Njihova glavna posest na Kranjskem je bilo gospostvo in grad Lož, kjer so imeli pravico višjega sodstva in patronatsko pravico v loški cerkvi. Vovbrški in predstavniki njihove stranske veje Strmški so se v letu 1221 prepirali z oglejskim patriarhom Bertoldom, ki je bil med vsemi patriarhi najposobnejši politik in je poskušal v svoji dolgi vladavini (1218-1251) povečati vpliv posvetne oblasti oglejske cerkve. Zašli so v spor tudi s koroškimi sorodniki grofi z Ortenburga, kar je patriarh Bertold spretno izkoristil in v letu 1244 odvzel Ulriku Strmškemu gospostvo Lož s pripadajočimi ministeriali in pravicami ter prevzel neposredno oblast. Takoj je podelil Ložu njegove pravice in privilegije ter celotno posest spremenil v oglejsko urbarialno posest v lastni upravi - gastaldijo. Zastopnik patriarhove oblasti je bil gastald, ki je pobiral dajatve in davščine, imel pa je še nadzorno in sodno funkcijo. Po letu 1296 so gastalde zamenjali glavarji oziroma kapitani.⁹

Po smrti patriarha Bertolda je posvetna moč oglejskih patriarhov naglo upadala. Gradu v Ložu se je leta 1306 z zvijačo polastil goriški grof Hen-

⁴ Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1988, 2. zvezek, str. 76 (geslo: Claustra Alpinum Iuliarum).

⁵ Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1990, 4. zvezek, str. 268 (geslo: Jantar, Jantarska pot).

⁶ Okoliš: n.d., str. 355.

⁷ Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1994, 8. zvezek, str. 101 (geslo: Oglejski patriarhat).

⁸ Okoliš: n.d., str. 359, Anton Skubic: Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires 1976, str. 269.

⁹ Okoliš: n.d., str. 365.

rik, leta 1319 ga je vrnil oglejski cerkvi, v zameno je prejel glavarstvo v Postojni. Že leta 1327 pa patriarhu gradu in gospostva Loža nikakor ni hotel vrniti Majnard, grof Ortenburški, ki ga je bil leta 1321 ob poroki s patriarhovo sorodnico dobil v fevd, a mu ga je patriarh uradno spet odvzel. Kljub temu je Majnard fevd zapustil sinu Hermanu III.¹⁰

Po smrti grofa Henrika Goriško Tirolskega so Habsburžani 1335 prejeli Koroško kot državni fevd, utrjevali pa so se tudi na Kranjskem, kjer jim je izdatno pomagal kranjski deželni glavar, Friderik Žovneški, ki je leta 1322 postal dedič Vovbrško Strmških, leta 1341 pa prvi grof Celjski. Habsburžani so zaradi medsebojne pomoči sklenili zavezništvo z oglejskim patriarhom Bertrandom. Zavezništvo je uspelo in leta 1335 je Herman III. Ortenburški vrnil grad in gospostvo Lož patriarhu Bertrandu ter ga takoj prejel v fevd, čeprav le začasno, kajti patriarh je čez dva meseca za glavarja gradu in gospostva imenoval Jurija iz Loža (Laaserja), kasneje pa mu oboje dal v zakup.

Leta 1341, ko je bil oglejski glavar v Ložu Ditrik Werdenstainski, sin Izolde Snežniške, je patriarh Bertrand podelil prebivalcem Loža privilegij - pravico do tedenskih sejmov in ugodnost, da se zaradi varnosti lahko preselijo v vznožje loškega gradu. S tem je praktično nastal novi Lož, ki so ga obdali z obzidjem in obrambnimi jarki, prejšnji Lož pa se je začel pojavljati kot Stari trg. Središče fare je ostalo v Starem trgu.¹¹

Leta 1342 so do vratu zadolženi bratje Werdenstainski prodali Ortenburškim vse svoje pravice do gradu v Ložu, tudi odvetščino in sodne pravice, za 2940 mark oglejskih pfenigov. Ortenburški so prevzeli pravice oglejskega glavarja v Ložu kot oglejski fevd.

S podelitvijo v fevd je prenehala neposredna uprava oglejskih patriarhov nad gospostvom Lož in njihov vpliv na tem območju je bil le še neznan. Njihova posvetna oblast se je omejila samo na formalno potrjevanje pravic svojim vazalom.¹²

Medtem se je zaostrovalo nasprotje med oglejskimi patriarhi in Habsburžani. Slednji so si spretno pridobivali posesti na Kranjskem na račun prvih, grofje Ortenburški pa so ostali dejanski gospodarji Loža vse do skrivnostne smrti zadnjega predstavnika rodbine, Friderika IV., v letu 1418. Vse njihove posesti na Kranjskem, poleg Loža tudi Ribnico in Kočevje, so leta 1420 podedovali Celjski grofje.¹³

Leta 1420 so Benečani odpravili posvetno oblast patriarhov v Furlaniji. Patriarh Ludvik von Teck se je zatekel h grofu Hermanu II. v Celje, ki je bilo odtelej dobrih deset let sedež oglejskega patriarhata. Leta 1425 je patriarh potrdil Hermanu II. Lož v fevd, njegov naslednik Ludvik III. pa se je leta 1445 odpovedal posvetni oblasti. Celjani so izumrli v letu 1456, grad in gospostvo Lož so dobili Habsburžani, ga priključili svoji kameralni posesti ter ga leta 1457 spremenili v zastavno gospostvo.¹⁴ Med zastavnimi gospodi so bili med drugimi Martin Snitzenbaumer (1457), Herman Ravbar (1460), tržaški škof Antonio de Goppo (1461), Jurij Hoffer, Erazem Borsche, brata Krištof in Franc Moscon, Gašper Herbst (1521), Janez Gall (1532), Volbenk Lamberg in za njim njegova vdova Uršula (1565), oče Franc in sin Erazem Scheyerja (1584 in 1592). Valvasor je trdil, da so imeli Lož v zastavi tudi plemiči Hallerji, kar so po njem povzemali mnogi avtorji, vendar v obstoječem gradivu za to ni nobenih dokazov.¹⁵

V času, ko je bil Lož zastavno gospostvo, je bil leta 1528 sestavljen urbar, po katerem je gospostvo obsegalo 66 kmetij v vaseh Babno polje, Vrh, Podgora, Iga vas, Viševak, Podcerkev, Nadlesk, Knežja njiva, Markovec, Otok, Gornje jezero, Laze, Gorčica, Martinjak, Bloke, Studeno, Marof, Nova vas, Hudi vrh, Landol, Grobišče in Klance. Lož je bil zastavno gospostvo vse do leta 1613, ko ga je kupil zadnji zastavni gospod Volf Paradeiser,¹⁶ leta 1627 ga je prodal zetu, baronu Rafaelu Coraduzziu.¹⁷ Že v letu 1635 sta gospostvo Lož in Snežniško posestvo hkrati postali last knezov Eggenbergov in odtelej pa vse do konca druge svetovne vojne tudi ostali združeni kot enotna posest.

V obdobju vladavine Habsburžanov se je na Kranjskem uveljavila glavna prometna pot proti morju od Ljubljane mimo Vrhnike in Logatca. Lož je sicer leta 1477 predvsem zaradi turške nevarnosti postal deželno knežje mesto, Loška dolina pa je zaradi oddaljenosti od novih prometnih poti sčasoma izgubila nekdanji strateški pomen.¹⁸

14 Okoliš: n.d., str. 376.

15 Peter Ribnikar: Posestne in gospodarske razmere loško-snežniškega gospostva od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika, III., 1955. 1, (35-39), Arhiv Slovenije, Graščinski arhivi. Koča vas, fasc. IX: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Das Gut Hallerstein, Die Herren Haller von Hallerstein in Krain und deren Wappen (v nadaljevanju: Das Gut Hallerstein), IV. B, tipkopis.

16 Ribnikar: n.d., str. 35-39.

17 Schollmayer Lichtenberg: Das gut Hallerstein., Majda Smole: Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 596.

18 Janez Šumrada: Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice, Notranjski listi I, 1977, str. 35.

10 Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi-Koča vas, fasc. XII: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Schneeberg und die Dinasten von Schönburg, II. Theil (v nadaljevanju: II. del), str. 187, rokopis iz leta 1924.

11 Okoliš: n.d., str. 369.

12 Okoliš: n.d., str. 374.

13 Okoliš: n.d., str. 375.

Ministeriali v Loški dolini in njihovi privilegiji

Oglejski patriarhi so redko zašli v Loško dolino, grofje, njihovi fevdniki, so se tu zadrževali pogostejše, vendar jih je visoka politika pretežno vodila daleč okrog po deželi in na tuje. Večinoma so se za upravljanje posestev zanašali na svoje zveste ministeriale. Potreba po upravljanju in obrambi ozemlja jim je narekovala, da so svojim pomembnejšim ministerialom izjemoma dovoljevali tudi gradnjo gradov. V Loški dolini so po vsej verjetnosti že na prelomu iz 12. v 13. stoletje ob pomembnih križiških prometnih poti nastali trije gradovi: Lož na hribu v središču doline, Šteberk na hribu na njenem severnem obrobju in Snežnik na skrajnem jugozahodu doline ob robu gozda nad obilnim vodnim izvirom, ki mu je v dolgih stoletjih le nekajkrat zmanjkalo vode.

K upravi ozemlja je spadalo tudi deželno sodišče. Na Notranjskem so bili trije sedeži od skupno 47 deželskih sodišč na Kranjskem, to je v Ložu s sedežem na loškem gradu, v Dobrem polju (kasneje Čušperk) in Hašperku pri Planini. Razvoj deželskih sodišč je potekal vzporedno z izgradnjo gospostev in z njimi povezanih gradov.¹⁹

Zelo zgodaj se je od gospostva Lož popolnoma ločilo območje Blok (kasnejše gospostvo Nadlišek), ki so ga oglejski patriarhi leta 1260 podelili v fevd Turjačanom, v naslednjem stoletju pa še posestvo Slivice (poznejše deželno sodišče Ortnek), ki so ga leta 1336 prejeli Ortenburžani.²⁰

Zaradi posebnega strateškega pomena Loške doline in s tem povezane upravne ter vojaške službe so si pridobili ministeriali v Loški dolini izrecno pod Vovbrškimi grofi, verjetno pa že prej, večje pravice kot drugod v deželi. Že ob koncu 12. stoletja so jim Vovbrški grofje podelili privilegij, s katerim so dobili del patrimonialne oblasti, kar so obdržali tudi pod kasnejšo neposredno upravo oglejskega patriarhata. To je med drugim pomenilo, da so grofovi ministeriali in drugi nižji plemiči smeli prosto zapuščati svojo dediščino po dednem pravu sinovom in hčeram, v primeru, da teh ni bilo, pa drugim sorodnikom. Kadar se je ministerial pregrešil zoper gospoda, je bila najvišja možna kazen 60 denarjev. Imeli so tudi izključno pravico razsojanja nad svojimi ljudmi, razen v primeru prekrškov, za katere je grozila smrtna kazen. Gospod jih ni smel nadlegovati z zahtevo po prenočevanju, niti ni smel zahtevati od njih sena, žita itd. Tudi od gozdov in gajev niso plačevali

nobenih dajatev.²¹ Ministeriali v Loški dolini so izkoriščali svoj privilegirani položaj in se polaščali še drugih, najraje samostanskih posesti, ki jih ponavadi niso vračali. Plačali so raje odškodnino, in še to komaj takrat, ko je bila nad njimi javno izrečena sodba izobčenja.²²

Običajno so imeli ministeriali poleg neudobnega gradu, ki je bil v prvi vrsti vojaška postojanka, v bližini še enega ali več nižinskih dvorov, ki so bili znatno manj utrjeni kot gradovi, bili pa so bolj udobni za bivanje. Kljub temu je lastništvo gradu ali vsaj njegovega dela pomenilo višji družbeni status.²³

Plemiči v Loški dolini so za posest, ki so jo imeli v fevdu od patriarha, opravljali različne službe, na primer prenašali so patriarhovo pošto, nekateri so postali gastaldi in kasneje glavarji na gradu Lož ali drugih patriarhovih gradovih (Postojna, Vipava), najpomembnejša pa je ostajala njihova dolžnost oborožene obrambe gospodovih interesov na njegovem ozemlju in varovanje prometnih poti.

Iz ohranjenih listin ni razvidno, da bi se ministeriali in drugi nižji plemiči v Loški dolini kaj dosti med seboj prepirali. Nasprotno, ob sklepanju pomembnih poslov so si dobri sosedje pomagali kot priče, pečatili so listine, jamčili so drug za drugega v premoženjskih zadevah, pogosto so si med seboj prodajali dele posesti, zlasti pa so se med seboj poročali. Ženini in neveste so bili z redkimi izjemami bližnji sosedje in tako so bili ob koncu 14. stoletja že vsi med seboj več ali manj v sorodu, kar je razvidno iz naslavljanj s preljubimi tetami, strici, bratranci, nečaki itd. Kljub temu je zaradi pomanjkljivih podatkov in nedoslednih poimenovanj težko izluščiti natančnejše sorodniške povezave. Tudi pri dedovanju je večkrat prišlo do problemov prav zaradi številnega sorodstva, ki je hotelo povsod pristavljati svoj lonček, kot se je pokazalo prav v primeru snežniškega gradu in posesti.

Gospodje Snežniški

Že v času grofov Vovbrških je v začetku 13. stoletja prišlo zaradi množičnega izkoriščanja privilegija svobodnega dedovanja in prodaje posesti do razkroja dotlej enotnega gospostva Lož na več zemljiških enot, to je fevdov in alodov, ki jih je povezovala v enoto le še grofova sodna oblast.²⁴ Ena takih samostojnih enot je bil tudi grad Snežnik, ki se v listinah pojavlja pod imeni Sneperch, Sneberch, Sneperg, in ki so jo posedovali gospodje Snežniški skupaj s posestjo v bližnji in daljni okolici.

¹⁹ Dušan Kos: Med gradom in mestom, 1995, str. 127; Serghij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1996, str. 135-136.

²⁰ Okoliš: n.d., str. 358.

²¹ Okoliš: n.d., str. 557-558.

²² Okoliš: n.d., str. 560-561.

²³ Kos: n.d., str. 7-10.

²⁴ Okoliš: n.d., str. 557.

Odkod so prišli gospodje Snežniški? Je le naključje, da imajo enako ime kot gora Snežnik v bližini, ki so ji svoje ime Albion dali že Kelti davno pred prihodom graditeljev gradov? Valvasor trdi, da je grad dobil ime po gori Snežnik, ker pa je dedni grad gospodov Snežniških, je možno, da je dobil ime tudi po njih.²⁵ Obstaja tudi možnost, da so Snežniški prišli z vzhodne Tirolske, kjer se v šestih listinah omenjajo "Snepergerji", sorodniki Jamskih, ki so prav tako prišli od tam. Pravega dokaza ni, saj se na omenjenih šestih listinah niso ohranili pečati, po katerih bi lahko sklepali na morebitne sorodstvene vezi.²⁶

Snežniški (Snepergerji) so bili v 13. stoletju ministrali oglejskih patriarhov, takrat fevdnih gospodov snežniškega gradu, ni pa pisnih dokazov, da bi tu živeli že v času Vovbrških, saj se v ohranjenih listinah do leta 1244, to je do prevzema patriarhove neposredne oblasti v Ložu, še niso pojavljali niti kot priče. Običaj je namreč bil, da so na pomembnih listinah pričali vsi vidnejši okoliški plemiči.

Prva dva, v listinah omenjena člana rodu Snežniških, sta bila v letu 1269 Majnard (Meynardus de Sneperch) in njegova sestra Ema, takrat že precej časa poročena s Henrikom iz Karstberga.²⁷ Ema in Henrik nista imela otrok, zato je Majnard oglejskega patriarha prosil za podelitev treh in pol kmetij v vasi Kal, ki jih je bil Henrik kupil za ženino doto.²⁸ V plemiških poročnih pogodbah je bilo namreč običajno določeno, da v primeru zakona brez otrok dota spet pripada ženi in njenim dedičem, to je staršem, bratom, sestram ali drugim sorodnikom. Majnard je kmetije prejel v zakonit fevd. Dva dni kasneje je Majnard skupaj z drugimi plemenitniki iz Loške doline jamčil z vsem svojim premoženjem za dolg patriarhu v znesku 50 mark oglejske veljave, istega dne pa so bili vsi navzoči še poroki Karlu iz Loža za dolg patriarhu v znesku 100 mark oglejske veljave.²⁹

Snežniški so bili v sorodu z Loškimi (Laaserji), kar dokazuje podobnost njihovih grbov. Oboji imajo grb s praznim poljem zgoraj desno, včasih je prazno tudi polje zgoraj levo. Glede na to, da so bili Loški omenjeni že v začetku 13. stoletja, Snežniški pa pol stoletja kasneje, vse kaže na to, da so bili Snežniški mlajša veja Loških. Ravno iz sličnosti grbov lahko predvidevamo, da je patriarh novo zgrajeni grad Snežnik zaupal v upravo kakšnemu mlajšemu bratu ali sinu gospoda iz Loža, ki se je odtlej imenoval po gradu, seveda če obvelja domneva, da so novo zgrajeni grad krstili po gori Snežnik.

Snežniški so bili sorodu tudi s plemiči, ki so živeli v stolpih in na dvorih na Bregu (Rain) in Pudobu (Aych) v Loški dolini. Zanimivo je, da so se isti plemiči v listinah imenovali enkrat po Snežniku, drugič po Bregu, Pudobu ali po Ložu. Tako se sin pokojnega Herborda Snežniškega v dveh listinah iz leta 1321³⁰ imenuje Volker iz Loža. Na listini iz leta 1327³¹ se isti Volker imenuje sin Herborda iz Pudoba, v vseh primerih pa izjavlja, da nima lastnega pečata. Na tej listini so na pečatih prič naslednji napisi: na pečatu Herborda Snežniškega, sina pokojnega Hermana iz Pudoba, je prazno polje desno zgoraj in napis S(igillvm) ERBORDI D(E) LOS; pečat Jurija z Brega ima prazno polje zgoraj levo in napis S(igillvm) GEORII DE LOS; Konrad Snežniški ima v grbu lik pokončne lestve po sredini grbovnega polja, kar spominja na grb Novograjskih z gradu Novigrad pri Podgradu v slovenski Istri. Nekateri viri trdijo, da so Novograjski stranska veja Snežniških!³² Na omenjeni listini se kot tretji z leve nahaja pečat loškega župnika Eberharda.

Herman in Volfelin Snežniška, brata Izolde, poročene z Ditrikom starejšim Werdensteinskim, imata v grbu prazno polje zgoraj desno. Herman Snežniški se včasih imenuje Herman iz Loža, drugič spet Herman iz Pudoba. Neža, sestra Herborda Snežniškega, poročena s Henrikom Werdensteinskim, ima v grbu prazno polje levo zgoraj in napis S. AGNESE DE LOSSE. Volker Snežniški, sin Konrada Snežniškega, je imel v listini iz leta 1346³³ v grbu neke vrste glavo z vratom ali ključavnico in napis S: VOLKERI D(E) SNEPERC. Volker je pečatil listine svojim sorodnikom in sosedom med leti 1346 in 1368, vendar je imel na teh listinah različne pečate, njegovo ime pa nosi tudi medeninasti pečatnik, ki so ga našli leta 1885 v temeljih gradu, ko so tedanji lastniki knezi

²⁵ Johann Weichard Valvasor: *Die Ehre des Hertzogthums Krain*, Nürnberg 1689, XI., str. 511-513.

²⁶ Božo Otarepec: *Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku*, Notranjski listi III., 1986, (v nadaljevanju: *Grad Snežnik*) str. 31, 34.

²⁷ Karstberg - drugo ime za grad Golac na Krasu, jugozahodno od Podgrada pri Ilirski Bistrici. Grad je bil last goriških grofov, upravljali so ga njihovi ministeriali Carstbergi Golški gospodje. V času naše zgodbe je bil grad že dve leti zastavljen oglejskim patriarhom. Golški gospodje so za goriške grofe v 2. pol. 13. st. pozidali in upravljali tri gradove: Črnomelj, Novi grad in Vikumberg.

²⁸ Božo Otarepec: *Gradivo za slovensko zgodovino* (1246 do 1500). Rokopis na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa pri SAZU, Ljubljana (v nad: *Gradivo V*), 1269-VII-7, Otarepec: *Grad Snežnik*, str. 31-32, Okoliš: n.d., str. 559-560.

²⁹ Otarepec: *Gradivo V*. (1269-VII-9), Otarepec: *Grad Snežnik*, str. 31, Okoliš: n.d., str. 560.

³⁰ Otarepec: *Gradivo V*. (1321-II-16, 1321-IX-12).

³¹ Otarepec: *Gradivo V*. (1327-XII-10).

³² Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 182-184.

³³ Otarepec: *Gradivo V*. (1346-II-21, 1354-III-23, 1358-I-7, 1366-III-29, 1367-VIII-24, 1368-II-1).

Schönburgi temeljito obnavljali graščino.³⁴ Na pečatniku je bil gotski ščit iz 14. stoletja, grbovna podoba na njem je bila poševno ležeča lestev s petimi klini. In napis + S(igillvm) VOLCHERI DER SNEPC. Črka P je bila poševno prečrtana kot znamenje za okrajšani P(ER). Zanimivo je, da je pečatnik z lestvijo, vendar pokončno stoječo, uporabljal tudi Volkerjev oče Konrad Snežniški.³⁵ Pojavljajo se tudi pečati z grbom, na katerem je sredi ščita okrogla plošča ali obroč, tako kot pri Novigrajskih.

Pečatnik Volkerja Snežniškega iz leta 1346, ki so ga našli leta 1885 ob obnavljanju snežniške graščine. Premer: 39 mm. Nahajališče: Arhiv Slovenije (foto Adrijana Vlašič).

Listine, ki so našete zgoraj zgolj z namenom prikaza grbov in pečatov, skoraj brez izjeme izpričujejo zastavljanje in prodajanje delov snežniške posesti ali poravnavanje raznih dolgov. Prva izpričana prodaja je bila že v letu 1317, ko je Ditrik Werdensteinski od Volfarta Snežniškega kupil kmetijo,³⁶ leta 1321 je Volker Snežniški prodali kmetijo samostanu v Bistri.³⁷ To prodajo je svetoval in dovolil njegov fevdni gospod Vitigo Bogatec z Novega gradu pri Podgradu.³⁸ V kasnejših

letih so prodajali dele posesti tudi drugim plemičem iz Loške doline. Očitno se je pri zapravljanju posesti najbolj "izkazal" Volfart Snežniški, ki je ob smrti v letu 1354 zapustil znatne dolgove. Njegova žena Alena, sestra Nikolaja Smrekarja, enega prvih podjetniških genijev na Kranjskem, je še več let s sinovoma Albertom in Pavlom odplačevala moževe dolgove. To zanjo ni bilo nič novega, saj je njegove dolgove plačevala še za njegovega življenja.³⁹ Zastavljala in prodajala je dele posesti, največ seveda bratu Smrekarju, gospodarski propad pa je bil neizbežen. Kadar se je v takratnih razmerah začela razprodaja delov posestva, ne bi se obenem tudi kaj kupilo, praviloma ni bilo več rešitve. Fevdalno zemljiško gospostvo je bilo pač namenjeno samooskrbi, zato je obstajala splošna težnja po širjenju posesti, da bi se lahko iz lastnih sredstev krile vse potrebe. S pretiranim zmanjševanjem posesti se je ob takratni nizki ravni menjave zmanjševala tudi zmožnost preživetja zemljiških gospodov.⁴⁰

Propadu gospodov Snežniških je botrovala tudi delitev samega gradu s prodajo ali dedovanjem na več delov, do česar so imeli ministeriali v Loški dolini vso pravico. Njihova usoda je žalosten, vendar ne osamljen primer, kam pelje svobodno razpolaganje s posestjo, kadar je veliko sorodnikov in se še slabo gospodari. Sam grad, v začetku 14. stoletja še v posesti enega gospodarja, gospoda Snežniškega, je bil v drugi polovici stoletja že razdeljen med najmanj pet pravih oziroma zastavnih lastnikov.

Prvič je delitev samega gradu in posesti na več deležev omenjena v listini iz leta 1351. Takrat je Marjeta Snežniška, dedinja dela snežniškega gradu, poročena z Jurijem Zaendlom iz Kamnika, skupaj z možem in sinom Martinom prodala svoj delež grofoma Otonu in Frideriku Ortenburškima.⁴¹ Seveda ne smemo pozabiti, da so h gradu spadale tudi določene kmetije, travniki, senožeti in drugo, kar je bilo naprodaj hkrati z delom grajske stavbe.

Nadalje velja omeniti Nikolaja Smrekarja, ki je dobil delež nečaka Alberta po njegovi smrti leta 1359,⁴² Albertov brat Pavel Snežniški pa je Smrekarju in njegovemu sinu Nikolaju mlajšemu leta 1367 prodal še svoj delež skupaj z vrati in dvoriščem, kar je bilo skupna last.⁴³ Pavel je do svoje

³⁴ V letu 1887, ko je bil kustos Deželnega muzeja v Ljubljani Karl Deschmann, mu je o tej najdbi pisal Jožef von Obereigner s Snežnika. Novico o tem je po Deschmannovi smrti objavil njegov naslednik kustos Alfons Müllner v reviji *Argo* (1892). Omenil je Obereignerja, mesto najdbe in opis pečatnika.

³⁵ Otorepec: *Grad Snežnik*, str. 35. Pečatnik se je žal izgubil. V decembru 1997 se je v Arhivu Slovenije med drugimi listinami slučajno našla njegova fotografija, posneta v letu 1923, s spremnim rokopisom Margarete Schollmayer Lichtenberg.

³⁶ Otorepec: *Grad Snežnik*, str. 32.

³⁷ Prim. opombo št. 29!

³⁸ Dejstvo, da je bil Novograjski kot vazal goriških grofov fevdni gospod Snežniškega, je bilo lahko le kratkotrajnega značaja, spadalo je pač v čas silovitih spopadov

Goriških s patriarhom, ko so si drug drugemu delali škodo in si prisvajali dele ozemlja.

³⁹ Otorepec: *Gradivo V.* (1244-XII-19, 1344-XII-26). Zgodba o izposojenem srebrnem pasu, ki ga je morala gospa Alena plačati dvema sorodnikoma, pove marsikaj o njenem lahkoživem soprogu.

⁴⁰ Sergij Vilfan: *Uvod v pravno zgodovino*, Ljubljana 1991, str. 47.

⁴¹ Otorepec: *Gradivo V.* (1351-III-26).

⁴² Otorepec: *Gradivo V.* (1359-III-25).

⁴³ Otorepec: *Gradivo V.* (1367-VIII-24).

nasilne smrti v letu 1384 verjetno živel na gradu kot najemnik svojega strica in bratranca. Albert in Pavel nista imela potomcev.

Zofija Snežniška, hči Konradovega brata Piersa Snežniškega, poročena z Erhartom iz Pudoba, je po očetu in bratu Juriju podedovala osmino gradu, ki jo je leta 1361 prodala sestri Adelajdi, vdovi Otona iz Gorij.⁴⁴

Lastnik ene četrtnine Snežnika in dvora pod gradom je bil Oton iz Loža, sin in dedič Janeza z Brega, ki je bil že v začetku stoletja z nakupi zbiral dele snežniške posesti. Čeprav se je Oton imenoval po Ložu, so se njegovi otroci Viljem, Zofija in Elizabeta imenovali po Snežniku.

Del gradu in drugi dvor pod gradom je imel Konradov brat Grif Snežniški, ki je bil poročen z Elzo Werneško in imel z njo sina Jurija.

Drobljenje lastnine je šlo v korak z materialnim propadanjem rodbine Snežniških. Od posesti, ki je v začetku stoletja obsegala grad (vest) Snežnik, dva dvora pod gradom in znatno število kmetij, travnikov, senožeti itd. v bližnji in daljni okolici, je Snežniškim ob koncu stoletja ostal le en od dvorov in nekaj kmetij. Svoj del gradu, dvor, sadovnjak pri snežniški cerkvi, poldrugo kmetijo in dve senožeti je Jurij Snežniški, sin Grifa in Elze, zastavil stricu Benediktu Werneškemu, gradniku v Ložu,⁴⁵ del pa je prešel na Lamberge.⁴⁶ Snežniški so imeli tudi na Gorenjskem sorodnike in nekaj posesti. Najbolj pomembna je bila njihova sorodstvena povezava z Lambergi, ministeriali ortenburških grofov.

Snežniški odhajajo iz Loške doline, Lambergi prihajajo

Lambergi, ena najpomembnejših kranjskih rodbin med 15. in 17. stoletjem, katere mnogi predstavniki so čili in zdravi doživljali častljivo starost preko devetdeset let, so bili star viteški rod po poreklu ali iz Koroške,⁴⁷ kot zatrjujejo nekateri viri, še verjetneje pa iz Goriških Brd.⁴⁸ Pod imenom Landenberg so se pojavljali v listinah že v 12. stoletju. Udeleževali so se križarskih vojn, turnirjev, bili poleg v vseh pomembnih bitkah na Koroškem, Štajerskem, Ogrskem, Češkem in Bavarskem. Sin Viljema I. Starejšega, ki je leta 1327 živel na gradu Polhov Gradec, in gorenjske plemkinje Alhajde, je bil Viljem II. Mlajši. Ta je bil na Kranjskem gradnik grofov Ortenburških na gradu Waldenburg pri Radovljici. Sestra Katarina se je

poročila z Nikolajem z gradu Kamna, Viljem II. Mlajši, ki se je leta 1366 poročil z Ditmuto, bogato in vplivno dedinjo zadnjega gospoda Podvinskega, je začetnik blagostanja Lambergov na Kranjskem, kjer so njegovi številnimi nasledniki pognali korenine. Hči Margareta se je poročila z Jakobom z Raven na Notranjskem, štirje sinovi pa so osnovali štiri rodovne linije, od katerih so tri neizbrisno zaznamovale zgodovino vojvodine Kranjske: Jakob je ustanovil glavno linijo Lambergov s Črnelega, ki je izumrla leta 1689, Jurij I. starejši, je ustanovil glavno linijo na Kamnu in Gutenbergu, ki je izumrla leta 1884. Boltežar, ki je bil v letu 1396 oskrbnik v Škofji Loki, in je umrl v letu 1426, je ustanovil glavno linijo na Ortneku in Otenštajnu, njegovi potomci, ki so se razdelili v številne stranske linije in postali grofje ter knezi, še danes živijo v Avstriji in na Bavarskem.

Ena stranskih ortneških linij so bili Lambergi s Snežnika.⁴⁹ Zanimivo je, da se v virih šele Boltežarjev sin Andrej imenuje ustanovitelj snežniške linije, čeprav sta si že njegov ded Viljem in stric Jurij prilastila večino snežniških posestev s četrtno trdnjavo in dvorom, ki je stal pod njo. Kako se je to zgodilo?

Bližnja sorodnica Viljema II. Mlajšega se je sredi 14. stoletja poročila z Otonom iz Loža, s katerim je imela sina Viljema ter hčeri Zofijo in Elizabeto. Oton je imel poleg posesti na Gorenjskem in Dolenjskem v lasti eno četrtno trdnjavo Snežnik, dvor pod Snežnikom in nekaj kmetij ter travnikov v loški in cerkniški fari, vse v fevdu od oglejskih patriarhov. Priletni vdovec Oton se je spomladi leta 1392 drugič oženil, tokrat z Nežico, mlado hčerko pokojnega Nikolaja Kokrškega, in ji za jutrnjo zastavil stolp na Bregu ter podaril še razne ortenburške fevde. V avgustu je bil Oton že mrtev. Otonov sin Viljem je bil poročen z Juto, otrok nista imela. Viljem je do leta 1391 stricu Viljemu II. Lambergu prodal vso posest na Gorenjskem, ki jo je Lamberg 1394 prevzel v fevd. Zofija je bila samska in ko je brat Viljem prav tako kot oče umrl pred avgustom 1392, je bila edina dedinja njune posesti, kajti sestra Elizabeta je bila nuna v Velesovem. Pred smrtjo je Viljem priporočil Zofiji, naj se v vseh zadevah posvetuje s stricem Viljemom Lambergom. Rezultat tega posvetovanja je bil, da je Zofija leta 1393 vso dediščino podarila stricu in njegovim sinovom. Edino svakinji Juti je dala izkupiček prodaje 4 hub stricu Lambergu v znesku 140 mark šilingov beneškega denarja. V imenu očeta in bratov je Viljemov sin Jurij I. 29. maja 1393 v Vidmu od patriarha Janeza prevzel dediščino. Takoj so protestirali drugi snežniški sorodniki, med njimi Zofijin nečak v tretjem ko-

⁴⁴ Otorepec: Gradivo V. (1361-XI-19).

⁴⁵ Otorepec: Gradivo V. (1402-IV-19).

⁴⁶ Otorepec: Grad Snežnik, str. 36-37.

⁴⁷ Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, str. 94-95 (Geslo: Lamberg).

⁴⁸ Turnirska knjiga Gašperja Lamberga, faksimile, Dušan Kos: Čas bojevnikov, Ljubljana 1997, str. 113-114.

⁴⁹ J. B. Witting: Beiträge zur Genealogie des Krainischen Adels, Jahrbuch Adler n.v. 5/6, W 1895.

lenu, Jurij Snežniški, sin Grifa in Elze, nato nečak Piers iz Pudoba, sin Zofijine sestrice, ter Zofijin bratranec Peter s Čušperka. Vsi 'opeharjeni' sorodniki so Jurija I. Lamberga tožili pred patriarhom. Medtem ko so nekaj let čakali na sodbo, je neučakani Jurij Snežniški napadel Lambergovo posest in mu prizadejal veliko škode.⁵⁰ Morda je takrat tudi nepopravljivo poškodoval grad, ki se je odtelej v listinah pojavil samo še enkrat (kot četrtnina), nato pa je ime Snežnik prevzel dvor pod gradom. Zanimivo je, da poravnave med sprtimi vročerkvnimi plemiči ni uredil patriarh, pač pa Friderik Ortenburški, ki se je imel za gospodarja Loške doline. Ta je dediščino prisodil Lambergu, ki pa ni smel nikogar preganjati zaradi storjene škode, pač pa je moral sorodnikom še plačati 100 mark oglejskih šilingov. Vsi prejšnji tožitelji so 24. 4. 1403 pisno vrnili patriarhu vse zajete fevde in Jurij I. Lamberg z brati je končno po vseh pravilih prejel od patriarha dediščino v fevd.⁵¹

V letu 1425 je oglejski patriarh v Celju v dveh listinah potrdil Boltežarju Lambergu vse fevde, ki sta si jih njegov oče Viljem in brat Jurij pridobila v Loški dolini:

*"... In ker je ta Baltazar nam v naši navzočnosti položil z dvignjenimi prsti prisego, da bo vse storil in držal in izvršil, kar je dolžan in zavezan storiti vsak fevdnik svojemu pravemu fevdnemu gospodu, - naj bodo ta zemljišča in kosi, ki smo mu jih tako podelili, z imeni v naslednjem zapisani. Torej: Ena četrtnina pri trdnjavi Šneperg, en dvorec v Šnepergu, en grunt v Šmarati, pet in ena polovica grunta v Kozariščah, en grunt na Vrh, en grunt v Iga vasi, en grunt v Pudobu, en grunt v Nadlesku, eno poddruštvo v Starem trgu. Dalje desetina od sedmih zemljišč v Podložu, od 5 zemljišč v Babnem polju, od 2 zemljišč v Babni polici, od 3 zemljišč na Vrh, od 2 zemljišč na Vrhnikih, od 3 zemljišč v Markovcu, od 6 zemljišč v Pudobu, vse v loški župniji ležeče ..."*⁵²

Snežniški so na drugem dvoru, ki je stal blizu Lambergovega, kot bolj ali manj dobri sosedje živeli še nekaj desetletij. Najprej Jurij, sin tožitelja Lambergov, nato brata Janez in Jakob, ki sta bila bolj roparske narave, poleg tega sta se čezmerno zadolževala. Dvor je moral Jakob Snežniški leta 1461 prepustiti upniku Lenartu Greifu, svoje pravice do dvora je razglasil tudi daljni sorodnik Snežniških, Erazem Loški, vendar jih je odstopil Engelhartu Turjaškemu. Leta 1484 je bil dvor omenjen v turjaškem urbarju, Pankracij Turjaški pa ga je 1487 zamenjal s Hermanom Ravbarjem za kmetijo v Tavžljah in pusto kmetijo v Volčjem.⁵³

Dve nekdanje najbolj pomembni plemiški družini v Loški dolini, Snežniški in Loški, sta si morali v 15. stoletju iskati bivališče zunaj Loške doline. Snežnik je prešel v last Lambergov, grad Šteberg pa je tako kot Lož sredi 15. stoletja postala deželno knežja posest. Nekdanje mogočna rodbina šteberskih ministerialov je izumrla proti koncu 15. stoletja.

Nikolaj Snežniški se je omenjal še v letu 1463, ko je bil sprejet med kranjske deželane med mnogimi kranjskimi plemiči, ki so pomagali cesarju Frideriku III., ko ga je na Dunaju oblegal lastni brat. Nikolaj je leta 1465 dobil za nagrado oskrbnitvo na gradu Prosek. Andrej, nečak Jakoba Snežniškega, se je oženil s hčerko Martina Mehovskega in je umrl leta 1481. Volbenku Snežniškemu je Friderik III. leta 1483 podelil v fevd svoje kranjske in nekatere nekdanje celjske fevde na Dolenjskem.

Številne ženske članice družine so že od 14. stoletja vstopale v samostan dominikank v Velešovem. Poleg že omenjene Elizabete je bila Adelajda Snežniška v prvi polovici 15. stoletja priorinja samostana. Zadnja pisna omemba Snežniških se nahaja v trgovskih knjigah ljubljanskega trgovca Žige Mosbacherja: v letu 1521 je bila omenjena hiša Janeza Snežniškega v Ljubljani.⁵⁴

Erazem Loški si je poiskal dobro ženitveno partijo. Oženil se je z dedinjo gradu Belneka pri Moravčah, ki ga je prejel v fevd 1449, leta 1450 pa že njegov sin Jurij. Neki Erazem Loški je bil leta 1476 omenjen kot oskrbnik v Goričanah.⁵⁵ V listinah se je še do svoje smrti leta 1521 pojavljal neki Jurij Loški, ki je z ženo Marušo Sauer zastavljal in prodajal kmetije v Loški dolini.⁵⁶ Loški in Lambergi so postali kranjski deželani v letu 1507.⁵⁷

Lambergi - skoraj dvesto let gospodaji Snežika

Jurij I. Lamberg, imenovan tudi Starejši, dedič Zofije Snežniške, je bil že leta 1396 kupil grad Gutenberg pri Trziču, leta 1438 je postal dvaindvajseti kranjski deželni upravitelj. Poročen je bil s Katarino Sibilo Dietrichstein. Njun sin Žiga je postal leta 1463 prvi ljubljanski škof. Sin Gašper I. je bil glavar v Pazinu, Trstu in v Škofji Loki ter vojaški poveljnik v Italiji in Španiji.

Snežniško posest sta po Juriju I. Starejšemu prejela sinova njegovega brata Boltežarja, Andrej in Jurij I. Mlajši, v nekaterih virih imenovan tudi kot Jurij II. Andrej je leta 1470 zgradil grad Breg

⁵⁴ Otorepec: Grad Snežnik, str. 40-42.

⁵⁵ Otorepec: Gradivo V. (1476-I-9).

⁵⁶ Arhiv Slovenije, kronološka zbirka listin: 1517-VIII-19, 1519-I-2, 1519-VIII-10, 1520-V-20.

⁵⁷ Anton Globočnik: Der Adel in Krain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, 1899/I str. 14.

⁵⁰ Otorepec: Grad Snežnik, str. 36-37.

⁵¹ Otorepec: Grad Snežnik, str. 38.

⁵² Skubic: n.d., str. 482.

⁵³ Otorepec: Gradivo V. (1487-III-23).

pri Ribnici in je umrl že v letu 1473. Juriju I. Mlajšemu, ki je preživel skoraj celo petnajsto stoletje (1409-1490), je v letu 1468 Friderik III. podelil gospostvo Ortnek.⁵⁸ Brata sta se poročila s sestrama Elizabeto in Margareto, hčerkama Friderika Čušperškega. Bila sta v sorodu s Hermanom Ravbarjem, lastnikom drugega snežniškega dvora, ki ga Jurij I. Mlajši imenuje svojega svaka.⁵⁹ Ker ni nikjer pričevanj o morebitnih Hermanovih potomcih, je po vsej verjetnosti po njegovi smrti tudi drugi dvor prešel na sorodnike Lamberge. Ena od možnih teorij o preobrazbi dvora v graščino Snežnik je ta, da so v prvi polovici 16. stoletja Lambergi oba bližnja dvora povezali v eno stavbo in iz njiju napravili graščino Snežnik. Dodali so dva obrambna stolpa in delček obzidja. Nastala je ljubka, za bivanje primerna renesančna zgradba, in nekateri Lambergi so v njej tudi stanovali.

Andrejev najmlajši sin Gregor I, ki je poleg Brega pri Ribnici in Boštanja pri Sevnici podedoval tudi Snežnik, je umrl leta 1565, star blizu sto let. Preživel je večino svojih sinov, nečakov in pranečakov ter spet dokazal žilavost Lambergov. Z njim je izumrla snežniška linija v moškem rodu, kajti Gregorjeva sinova Volbenk, kranjski deželni vicedom in odbornik (umrl 1550) in Gerhard (umrl 1556) sta imela samo hčere. Tretji sin Lenart, ki je živel na gradu Boštanj pri Sevnici, ni imel potomcev in leta 1587 so ga ujeli Turki. Nikoli se ni vrnil na Kranjsko.

Vnuka Jurija I. Mlajšega, Volbenk (1483-1550) in Jožef I. (1489-1554) sta z drugimi brati v letu 1544 postala barona na Ortneku in Otenštajnu ter gospoda na Snežniku. Oba sta bila v pomembnih cesarskih službah, Jožef je bil diplomat, med drugim tudi večkratni poslanik na sultanovem dvoru, kranjski deželni upravitelj, leta 1546 petinštirideseti kranjski deželni glavar, nazadnje komornik in višji dvorni mojster cesarskih otrok v Innsbrucku. Volbenk je bil v mladih letih vrhovni poveljnik cesarske vojske v beneški vojni 1511, v letih 1524 in 1525 se je boril v Italiji proti Francozom. Nato se je vrnil na Kranjsko in postal zakupnik gospostva Lož. Po vsej verjetnosti je imel največ besede pri spreminjanju snežniškega dvora v utrjeno graščino, saj je v graščini tudi prebival, kajti grad Lož za to že ni bil več primeren.

Volbenkova druga soproga Uršula Dietrichstein je po njegovi smrti leta 1550 prevzela zakupništvo Loža. Oba sta pokopana v cerkvi svetega Jurija v Starem trgu. Volbenkov nagrobnik je eden najlepših primerkov renesančnih nagrobnikov pri nas. Njun sin Volbenk Avguštin je umrl že leta 1573 še mlad in brez živčih potomcev.

Rodbine Scheyer, Pranckh in Raumschissl

Z Volbenkom Avguštinom je snežniška linija Lambergov izumrla v moškem rodu, nadaljevala pa se je po ženski strani. Jožefova hči Felicita (rojena 1517) se je poročila z Erazmom Scheyerjem iz Stare Soteske pri Novem mestu, ki je bil po materi Margareti vnuk Jurija I. Starejšega. Imela sta sinova Franca in Pavla ter hčer Barbaro, ki se je poročila s Friderikom Werneškim z Brega pri Ribnici.

Scheyerji izhajajo iz gradu Širje pri Zidanem mostu.⁶⁰ Bili so fevdniki oglejskih patriarhov. Gašper se je leta 1444 poročil z Margareto, dedinjo habsburških vazalov vitezov Soteških, njun sin Jurij pa se je poročil z Margareto, hčerko Jurija I. Starejšega Lamberga.

Vitezi Scheyerji so bili v 16. stoletju dejavni člani takratnega javnega življenja in prav tako kot Lambergi vneti protestanti. Felicitin in Erazmov sin Franc je bil nadzornik vseh protestantskih šol. Leta 1584 je v zahvalo prejel v rdeče usnje vezan izvod Dalmatinove Biblije.⁶¹ Franc in brat Pavel sta skupaj upravljala soteški grad. Franc, ki je bil nekaj let tudi zakupnik gospostva Lož, je bil poročen z Maksimiljano Lamberg s Črnelega, Pavel je bil soprog Amalijske Loške z Belneka, vnukinje Erazma Loškega, sorodnika gospodov Snežniških. Amalijska je imela še dve sestrin in brata Danijela, ki naj bi ga leta 1573 po Valvasorju ubili uporni kmetje.⁶² V tem letu sta sestri Barbara, poročena z Leopoldom Raumschisslom in Felicita, poročena z Jurijem Gallom, prepustili Belnek Amaliji in Pavlu. Slednja sta leta 1580 podedovala Snežnik in Belnek spet prepustila Barbari in Leopoldu. Hčerka edinka Barbara Scheyer se je poročila s štajerskim plemičem Jakobom Pranckhom in po Pavlovi smrti leta 1589 podedovala Snežnik. Pranckhi so postali kranjski deželani leta 1591.⁶³ V tem letu je Jakob Pranckh prodal mlin v Pudobu, ki je dotlej spadal h gradu Snežnik (*zu dem Schloss Schneeberg gehörig.*), mlinarju Mihaelu Vlašiču.⁶⁴

Leta 1630 je Adam Pranckh, sin Barbare in Jakoba, prodal graščino in gospostvo Snežnik bratrancu Boltežarju Raumschisslu, Leopoldovemu sinu, ter z ženo in hčerkama še nekaj let živel v graščini, nato pa se je preselil v Kozarišče.

Raumschissli so prav tako kot Pranckhi izhajali s Štajerske in so v letu 1507 dobili kranjsko

⁶⁰ Ivan Stopar: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 3. Spodnja Savinjska dolina, str. 141-142.

⁶¹ A. Dimitz: Geschichte Krains, III, Laibach 1876, str. 209.

⁶² Valvasor: n.d., str. 326.

⁶³ A. Globočnik: n.d., str. 15.

⁶⁴ Arhiv Slovenije: listina 1591-VIII-1. Mihael Vlašič je mlin in žago leta 1608 prodal naprej, in sicer Erazmu Scheyerju za 500 goldinarjev (Arhiv Slovenije: listina 1608-VII-23).

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Otorepec: Gradivo V. (1494-VI-23).

deželanstvo.⁶⁵ Boltežar, kranjski deželni glavar, je bil v svojem času tudi zelo spreten trgovec. Kakor za stavo je kupoval in naprej prodajal razne graščine in posestva. Snežnik je imel v lasti le pet let, potem ga je prodal knezu Janezu Antonu Eggenbergu. S prihodom Eggenbergov so se po skoraj 400 letih dokončno pretrgale sorodniške vezi lastnikov gradu in posestva Snežnik.

Velike spremembe v obdobju knezov Eggenbergov in Auerspergov

Rod Eggenbergov izhaja s Štajerskega. V 15. stoletju je bil Ulrik Eckenberger znan in bogat trgovec v Radgoni. Drugi sin Boltežar je postal v letu 1458 zakupnik kovnice v Gradcu. Leta 1490, tri leta pred smrtjo, je zgradil lep renesančni grad Eggenberg, ki ga lahko občudujemo še danes. Dobil je naziv Eckenberger z Eggenberga, poročen je bil s plemkinjo Barbaro Pain. Vnuk Sigfrid (1526-1594) je postal vitez Eckenberger pl. Eggenberg. Poročil se je z baronico Ano Benigno Galler Schwanberg in s to poroko mu je bila odprta pot v tedanjo visoko družbo. Njegov sin Janez Ulrik (1568-1634) je svoj položaj še izboljšal. Leta 1598 je postal baron, leta 1622 mu je cesar Ferdinand II. podelil grad in gospostvo Krumlov na Češkem in ga hkrati povišal v kneza. Leta 1628 je postal vojvoda Krumlovski. Že leta 1602 je postal kranjski, štajerski in koroški deželni glavar, kar je ostal do svoje smrti leta 1634. Poročen je bil z baronico Sidonijo Marijo Thannhausen, s katero je imel šest hčera in sina Janeza Antona I. Janez Anton I. (1610-1649) se je poročil z Marijo Ano, mejno grofico Brandenburško. Leta 1635 je kot deželni glavar nasledil svojega očeta in to ostal do svoje prežgodnje smrti letu 1649. Leta 1647 je od cesarja prejel pokneženo grofijo Gradiško z Oglejem, bil je tudi lastnik postojnskega gospostva, Hašperka in Šteberka.⁶⁶

Knez Janez Anton I. je leta 1635 od Boltežarja Raumschissla kupil graščino in gospostvo Snežnik, hkrati pa je od baronov Coraduzzijev kupil tudi gospostvo Lož. Upravno središče loškega sodnega ozemlja je prenesel iz Loža na Snežnik. Loški grad že od sredine 16. stoletja ni bil več naseljen in se je že počasi spreminjal v razvalino. Prejšnji zakupniki in lastniki gospostva Lož že zdavnaj niso več stanovali v gradu Lož, ampak na svojih drugih gradovih: Franc Scheyer v Soteski, Volbenk in Uršula Lamberg na Snežniku, Coraduzzi v Koča vasi itd. V upravne in sodne namene so verjetneje uporabljali pristavo Podgrad pod gradom.⁶⁷

V letu 1669 je Janez Sigfrid Eggenberg, sin

Janeza Antona I., prodal gospostvo Lož, snežniško gospostvo ter postojnsko gospostvo knezu Janezu Vajkardu Auerspergu, bratu takratnega deželnega glavarja, Volka Engelberta.⁶⁸

Še pred prodajo je dal knez Eggenberg sestaviti nov urbar, v katerem so bile gospostvu Lož in gospostvu Snežnik določene nove deželske sodne meje. Z deželskim sodiščem v Planini sta bila združena postojnski in loški del cerkniške doline.⁶⁹ Samo gospostvo Lož je izgubilo posest izven Loške doline, pridobilo pa je več posesti v sami Loški dolini. Če primerjamo strukturo kmetij z urbarjem iz leta 1528, je loško gospostvo izgubilo Otok, Gornje Jezero, Laze, Goričico, Bloke, Studeno, Marof, Landol, Grobišče in Klance, pridobilo pa je kmetije v Slemenu, Pudobu, Vrhniki, Poljanah, Babni Polici, Kozarišču, Šmarati, Danah, Podložu in Metljah. Skupaj je gospostvo Lož obsegalo 80,5 kmetije.

Snežniško gospostvo se je v dodatku urbarja iz leta 1669 omenjalo prvič in se je še vedno štel kot posebna enota. Obsegalo je kmetije v Podgori, Iga vasi, Nadlesku, Babni Polici, Kozarišču, Šmarati, Danah, Železnici in Lipsenju, skupaj 21 kmetij. Poleg tega je bilo v Loški dolini v lasti župnije 26 celih in tri četrt kmetije.⁷⁰

Janez Vajkard Auersperg (1615-1677) iz legendarne kranjske rodbine Turjaških, je bil skupaj z bratom Volkom Engelbertom (1610-1673) leta 1653 povzdignjen v stan državnih knezov. Bil je dolga leta vpliven minister na cesarskem dvoru. Iz političnih razlogov so ga na zahtevo španskega dvora predčasno upokojili in tako se je nekoliko zaprežen vrnil v rodno Kranjsko.⁷¹ Prvemu knezu Kočevskemu je Snežnik gotovo ugajal, saj je bil precej odmaknjen od trušča mestnega življenja, ki se je diplomatu svetovnega formata do konca zamerilo, in verjetno je na njem tudi občasno bival, kajti na gradu je ohranjen njegov portret in še nekaj portretov njegove družine.

Knez Janez Vajkard je beneficij kapele sv. Uršule na gradu Lož prenesel k cerkvi sv. Katarine nad snežniško graščino, kar spet dokazuje, da ni bil ravnodušen do tega kraja.⁷² Njegov sin in naslednik Ivan Ferdinand je umrl leta 1706 in zapustil velike dolgove. Imel je samo hčerke in nasledil ga je brat Franc Karl. Bratovi upniki, prva med njimi Ferdinandova vdova Marija Ana, rojena grofica Herberstein, so ga terjali za 93.167 goldinarjev nemške veljave. S prodajo gospostev Po-

⁶⁸ Schollmayer: II del, str. 140 (regist prodajne listine 1669-VII-3 Gradec).

⁶⁹ Okoliš: isto.

⁷⁰ Okoliš: n.d., str. 572.

⁷¹ Kočevski zbornik, družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1939, str. 124.

⁷² Janez Kebe: Loška dolina z Babnim Poljem, Ljubljana 1996, str. 26.

⁶⁵ A. Globočnik: n.d., str. 15.

⁶⁶ Hradý, zámky a tvrze, Praha 1984, Okoliš: n.d., str. 571.

⁶⁷ Schollmayer: Das Gut Hallerstein... "Bogen" IV.

stojna in Lož z Babnim poljem, posestva Snežnik s pravico ribolova v Cerkniškem jezeru za 160.000 guldnov je nabral še nekaj več, kot je bilo potrebno izplačati upnikom.⁷³ Ker pa so bili gospostvi Postojna in Lož ter posestvo Snežnik v času Auerspergov vključeni v njihov fidejkomis Kočevje, je cesar Jožef I. Francu Karlu Auerspergu leta 1709 pisno dovolil izločitev iz fidejkomisa in potrdil prodajno ceno vseh posestev.⁷⁴

Neznan avtor: Portret Janeza Vajkarda Aueršperga, ki je bil od 1669 do 1677 lastnik Snežnika, 2. pol XVII. stol., o. pl., 85,5 x 67 cm. Grad Snežnik, nahajališče v muzeju na gradu Snežnik. (foto Adrijana Vlašič).

Kupec Marko Oblak je bil sin freisinškega podložnika iz Gorenje vasi. Bil je zelo podjeten in kmalu je postal znan in bogat trgovec, škofjeloški župan in leta 1688 si je kupil plemiški naslov. Odlej se je imenoval Marko Oblak von Wolkenberg Zieglfeld. Leta 1708 je postal kranjski deželan.⁷⁵

Nastanek enotnega gospostva Lož - Snežnik

Marko Oblak je gospostvo Lož, posestvo Snežnik, Babno polje in že omenjene ribolovne pravice še v istem letu prodal baronu Janezu Danijelu Erbergu in v pogodbi navedel, da je deželsko sodne meje med postojnskim gospostvom na eni strani ter Ložem in Snežnikom na drugi strani treba na novo urediti, kajti doslej je bilo vse skupaj last enega samega gospoda. Dodal je še, da se sedem vasi, ki pripadajo Postojni, še vedno lahko oskrbuje v snežniških gozdovih.⁷⁶ Te in še mnoge druge služnostne pravice so povzročale še v 19. stoletju velike težave.

Janez Danijel Erberg iz Kočevja, ki je bil leta 1688 kupil graščino Dol blizu Ljubljane, je kmalu celotno vsebino kupne pogodbe s cesijsko pogodbo odstopil grofu Juriju Gotfridu Lichtenbergu,⁷⁷ ki je leta 1715 poravnal kupnino Markovemu nasledniku Francu Janezu Oblaku.⁷⁸

V letu 1718 je Jurij Gotfrid Lichtenberg dokončno spojil snežniško zemljiško posestvo z gospostvom Lož. Že v letu 1690 je bil od baronice Ester Maksimiljane Coraduzzi kupil graščino in gospostvo Koča vas (Hallerstein) blizu Starega trga in tako je bil praktično lastnik celotne Loške doline. Nekaj posesti je bilo še v cerkveni lasti (župnišča, cerkve, beneficiji, stiški samostan) in v lasti deželno knežjega mesta Lož.⁷⁹

Ročni urbar združenega gospostva iz obdobja med letoma 1726 in 1732 ne loči več med gospostvoma Lož in Snežnik, ampak imenuje celotno posest "gospostvo Snežnik".

Grofje Lichtenbergi

V nekaj desetletjih sta bili gospostvi Lož in Snežnik zamenjali kar štiri lastnike. S prihodom Lichtenbergov se je začelo nekoliko bolj stabilno obdobje v zgodovini združenega gospostva Lož-Snežnik, ki je trajalo dobrih 140 let. V tem času so Lichtenbergi grad prezidavali in dozidavali, se proslavljali kot sposobni cesarski uradniki, generali in vojskovodje, hkrati pa doživljali niz osebnih tragedij in pretresov ob zatonu plemiške veličine in oblasti.

Na Kranjskem je že od 13. stoletja prebivala rodbina vitezov Lichtenbergov na gradu, katerega razvaline so še zdaj vidne v neposredni bližini gradu Bogenšperka nad Šmartnim pri Litiji. Rodbina je sredi 16. stoletja v moški liniji izumrla in dedinja Margareta se je okrog leta 1540 poročila z Janezom Schwabom s Tušanja pri Moravčah. Ja-

⁷³ Schollmayer: II. del, str. 140 (reg. listine 1707-V-3 in seznam upnikov).

⁷⁴ Isto: str. 141 (reg. listine 1709-VI-11).

⁷⁵ M. Smole: n.d., str. 42, Globočnik: n.d., str. 59.

⁷⁶ Isto: str. 141 (reg. listine 1707-VII-1).

⁷⁷ Isto: str. 141 (reg. listine 1707-IX-10).

⁷⁸ Smole: n.d., str. 450.

⁷⁹ Ribnikar: n.d., str. 37.

nez Schwab je hkrati z vsemi posestvi prevzel tudi ženin priimek in nekaj potomcev je nosilo priimek Schwab-Lichtenberg. Lichtenbergi so bili hrabri vojaški poveljniki in zvesti cesarjevi uradniki, predvsem pa so si nabrali znatno bogastvo v spretnem trgovanju z nepremičninami. Zaradi vseh zaslug je Volk Andrej leta 1660 prejel baronski, njegov sin Franc Bernard (umrl 1693) pa leta 1680 grofovski naslov in opustil del priimka Schwab. Sinova Franca Bernarda sta ustanovila dve liniji. Linija prvega sina Jurija Žige se je razdelila v dve veji: Soteska in Smuk. Drugi sin Jurij Gotfrid (1655-1720) je svojo linijo razdelil na dve veji: Snežnik in Ortnek-Koča vas. Ortnek je bil že leta 1650 kupil njegov stric Janez Jurij Lichtenberg in ga ob svoji zgodnji smrti 1667 zapustil njegovemu dedu Volku Andreju. Jurij Gotfrid se je leta 1683 poročil z baronico Marijo Elizabeto Engelshaus, s katero sta imela petnajst otrok. Ko je na Snežniku umrl, je svojim sinovom zapustil nekaj lepih gradov in gospostev: Volbenku Danijelu Snežnik, Juriju Ludviku Tuštanj, Marku Ferdinandu Ortnek in Koča vas.

Neznan avtor: Portret Ignacija Ksaverija Lichtenberga, 2. pol. XVIII. st., o. pl., 99 x 78 cm, last Narodne galerije (Fototeka NG).

Volbenk Danijel s Snežnika, ki se je leta 1714 poročil z baronico Ano Katarino Valvasor, je umrl že leta 1723 in zapustil sedem mladoletnih otrok.

Gospostvo je prevzel edini preživeli sin Ignacij Ksaverij. Leta 1747 se je v Ljubljani poročil z grofico Barbaro Lichtenberg, vnukinjo svojega starega strica Jurija Žige iz soteške veje Lichtenbergov. Imela sta sedemnajst otrok. Leta 1782 sta izročila gospostvo najstarejšemu sinu Alojziju Karlu, kresijskemu adjunktju na Dolenjskem,⁸⁰ ki se je prav v tem letu poročil z grofico Cecilijo Gallenberg. Oba sta spomladi leta 1801 še mlada umrla in zapustila dvanajst mladoletnih otrok, ki so bili vsi dediči posestva. Štirje otroci so umrli še pred polnoletnostjo, preostali pa so si razdelili dediščino. To so bili sinovi Volbenk, Žiga, Nikolaj, Rihard, Maksimiljan, Filip in Karel, ter hči Alojzija, ki se je pozneje poročila s kastelanom kameralnega kastelanskega urada v Vinodolu, Rajmondom Matšigkom.

Maksimiljanov sin Artur, ki je umrl leta 1916 na Dunaju, je bil zadnji moški potomec snežniške veje Lichtenbergov.⁸¹ Seveda Lichtenbergi tedaj že davno niso imeli več niti graščine niti gospostva Snežnik.

Agonija propadanja plemstva

Francozi, ki so z zasedbo naših krajev vanje prinesli tudi ideje svobode, bratstva in enotnosti, so po drugi strani zlasti veleposestnikom naložili ogromne davke. Poleg tega so ob ustanovitvi Ilirskih provinc reorganizirali sodstvo in ukinili deželna sodišča. Po njihovem odhodu teh sodišč niso več obnovili. Snežnik torej ni imel več sodišča, postal pa je en od 34 okrajev, ki jih je štela Kranjska pred marčno revolucijo. Snežnik je bil med tistimi redkimi okraji, ki jih niso upravljali uradniki, ampak lastniki gospostva. Snežnik je bilo delegirano okrajno gospostvo, kar je pomenilo, da mu je država kot privatnemu gospostvu zaupala izvrševanje nekaterih javnih, upravnih in sodnih funkcij. Leta 1817 je gospostvo, ki je spadalo v postojnsko okrožje in sekcijo Planina ter bilo v lasti dedičev grofa Alojzija Lichtenberga, obsegalo dve glavni občini: Lož s 4772 prebivalci in Bloke z 2748 prebivalci.⁸²

Lichtenbergi niso bili več kos zaostrenim razmeram že pod oblastjo Francozov, še huje pa je bilo po njihovem odhodu. Državi so morali obvezno odstopati gozdove, da je iz njih izvažala les za železarne v Čabru. Avstrijska vlada bi morala za

⁸⁰ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 141 (reg. listine 1782-VII-5).

⁸¹ Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi - Koča vas, fasc. XII: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Stammtafeln.

⁸² Snežnik, grajski kompleks - zgodovina, projekti, kalkulacije, Elaborat ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, Ljubljana 1972, (v nadaljevanju: Elaborat), dr. Sergij Vilfan: Vloga gradu Snežnik v zgodovini.

to plačevati letno po 200 goldinarjev, a je leta in leta ostajala dolžnik.⁸³

Največja in neodpušljiva napaka snežniških Lichtenbergov pa je bila, da niso znali gospodariti z neizmernim gozdnim bogastvom, saj na celotnem gozdnem ozemlju niso imeli niti enega gozdarskega strokovnjaka. Prekomerno so se zadolževali in leta 1816 je bila opravljena prva sodna cenitev gospostva. Po protokolu iz leta 1816 je bilo posestvo vredno 128.990 goldinarjev konvencijske veljave, merilo pa je 48.345 avstrijskih katastrskih oralov ali približno 5 kvadratnih milj. Za dražbo se niso odločili, postavili pa so prisilnega upravitelja Antona Sollerja, ki je vodil posestvo skupaj z Volbenkom Lichtenbergom, zastopnikom svojih bratov in sestre.⁸⁴

Leta 1820 so lastniku čabarskega gospostva, Matiji Jožefu Paraviću, za 22.000 goldinarjev prodali območje Babnega polja, vendar kupnina ni zadoščala za poravnavo dolgov.⁸⁵ Leta 1832 so bili prisiljeni sprejeti loterijsko posojilo, kar v tistih časih ni bila nobena redkost. Glavni dobiček je bilo celotno gospostvo Snežnik oziroma 250.000 goldinarjev v gotovini. Srečni dobitnik, baje kovaški pomočnik z Ogrskega, je seveda raje vzel gotovino.⁸⁶

Leta 1847 so Lichtenbergi dokončno obupali. Bratje Volk, Žiga, Nikolaj in Filip ter Maksimiljanova vdova Karolina, ki so še živeli v tem času, so prodali gospostvo spodnjeavstrijskemu merkantilnemu svetniku Žigi Karisu in njegovi soprogi Mariji.⁸⁷ Kupnina je znašala 400.000 goldinarjev. V kupni pogodbi so bili vštet tudi pašniki v Istri, ki so jih bili v začetku 17. stoletja Pranckhi prodali bratoma Andreju in Janezu Pauliniču, a so jih Lichtenbergi leta 1843 spet odkupili. Kupca sta optimistično prevzela na gospostvo knjižene dolgove v znesku 50.000 goldinarjev in obljubila, da bosta kupnino delno v gotovini delno v obveznicah poravnala v letu 1848. Vendar tudi nova lastnika nista bila sposobna sanirati gospodarstva.⁸⁸ Leta 1848 sta objavila stečaj in v septembru je bilo posestvo že pod sekvestrom ter sodno ocenjeno. Skupaj je obsegalo 44.212 akrov, ocenjeni čisti dohodek je bil 12.730 florintov in 55 krajcarjev. Iz poročila o cenitvi, ki jo je izvršil Valentin Richter, cesarsko kraljevi cenilec posestev za doljno Avstrijo, so razvidni vzroki propada

posestva, to je zanemarjanje gozdnih kultur zaradi pomanjkanja strokovnjakov, ustavitev trgovine z lesom v letu 1848 ter nesoglasja med samimi člani družine Lichtenberg. Richter je poudaril, da vseh slabih zadev nikakor ne gre pripisati posestvu samemu, ampak nesrečnim okoliščinam, in da bi se ob dobrem gospodarjenju bodoči lastnik lahko prepričal, da je v avstrijski monarhiji malo takih posestev, ki imajo tako velik državno gospodarski pomen, kot ga ima že po svoji legi posestvo Snežnik.⁸⁹ Država je v letu 1850 zajela gospostvo v svoj načrt za razvoj gozdnega gospodarstva in obnovo kraških območij.⁹⁰

Po marčni revoluciji so v državi Avstriji reorganizirali sodstvo ter upravo. Leta 1849 so graščini Snežnik odvzeli še funkcijo oblastnega sedeža. Sedež sodnega okraja je postal Lož, sedež upravnega okraja pa Postojna.⁹¹

Graščina in posestvo sta še nekaj let samevala zapuščena in vedno bolj zanemarjena, medtem ko so se okrog njiju ostrila peresa in prelivalo črnilo. Sama teorija pač ni mogla rešiti propadajočega gospostva. Končno je kakor po čudežu prišla rešitev.

Žarek upanja v temi

V letu 1853 je bila v Novicah med oznanilom, da se je v Vinici na Dolenjskem 14. julija "*zemlja hudo tresla*", in med novico o tem, da se da v Piemontu "*iz šote lep papir delati*", natisnjena nevsiljiva, kakor mimogrede navržena novica: "*Šneperško grajšino na Notrajskem je te dni za 499.600 fl. sr. knez Schönburg Waldenburg iz Nemškega kupil*".⁹² Ta drobna novica, ki jo je marsikdo spregledal, pa je pomenila novo rojstvo graščine Snežnik in snežniške posesti. Kakšna ironija usode, da sta pod domačimi kranjskimi lastniki graščina in posestvo zaradi slabega gospodarjenja propadla, bogati nemški knezi pa so se z velikim smislom za polepšanje grajske stavbe in zlasti za ohranitev neizmerne gozdnega bogastva za večno zapisali v zgodovino kot rešitelji Snežnika.

⁸³ Elaborat, Viljem Kindler: Zgodovinske beležke o Snežniku.

⁸⁴ Elaborat: prav tam.

⁸⁵ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 142 (reg. prod. pogodbe 1820-V-8).

⁸⁶ Heinrich Schollmayer Lichtenberg (prevod Janez Sterle): Snežnik in schönburški vladarji (v nadaljevanju: Snežnik...), Postojna 1998, str. 22.

⁸⁷ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 142-143 (reg. prod. pogodbe 1847-VI-6).

⁸⁸ Smole: n.d., str. 450-451.

⁸⁹ Elaborat, prav tam.

⁹⁰ Valentin Richter: Darstellung derjenigen Vortheile und öffentlichen Rücksichten welche den Ankauf grösserer Güter und insbesondere der ehemaligen Herrschaften Laas und Schneeberg im Kronlande Krain, gewesenen Adelsberger Kreises, von Seite der hohen Staatsverwaltung, in Verbindung mit der Regulierung der land- und forstwirtschaftlichen Verhältnisse, dann insbesondere mit der Kultivierung der Karstgegenden, empfehlenswerth machen. Laibach 1850.

⁹¹ Elaborat, Vilfan: Vloga gradu...

⁹² Novice XI/1853, str. 49.

Knežja rodbina Schönburg Waldenburg

Rodbina Schönburg izhaja iz vrst najstarejšega saškega plemstva, čigar korenine segajo tja do križarskih vojn. Imela je velike posesti v okolici Dresdena. Do 16. stoletja se je posest drobila, leta 1529 pa je Ernest Schönburg vsa gospostva spet združil. Njegovi sinovi so ustanovili tri linije, od katerih je za nas zanimiva Waldenburška, imenovana tudi zgornja linija, ki jo je ustanovil Hugo Schönburg.

Leta 1790 je bil vsestransko izobraženi in umetniško nadarjeni grof Oton Friderik Schönburg Waldenburg (1758-1800) povzdignjen v stan državnih knezov. Njegova sinova sta ustanovila protestantsko linijo Schönburg Waldenburg in katoliško linijo Schönburg Hartenstein.⁹³ Njegovi potomci so v sorodu s prav vsemi evropskimi vladarskimi hišami.⁹⁴

Kneževina rimskemu cesarstvu ni bila formalno podrejena, na Dunajskem kongresu leta 1815 je bila imenovana med tistimi enotami, ki so imele poseben državno pravni položaj, kar je pomenilo, da so njeni člani imeli vse pravice po rojstvu, bili oproščeni vojaške službe, vseh bremen ob sklenitvi miru in imeli avtonomijo v družinskih ter premoženjskih zadevah. Vendar so morali rodbinski poglavarji z močnimi sosednjimi kneževinami in tudi z v letu 1806 iz volilne kneževine ustanovljeno kraljevino Saško, pod katere ozemlje so spadali, sklepati pogodbe, ki so pomenile krčenje njihovih pravic. Leta 1878 je rodbina ob sklenitvi zadnje take pogodbe imela še cerkveno in sodno oblast na vsem svojem ozemlju, vendar je posebej sodna oblast pomenila veliko breme, zato so se ji odpovedali. Ostale so jim le še znatne pravice, priznane na Dunajskem kongresu, pa še te so bile ukinjene ob revoluciji leta 1918.⁹⁵

Knez Oton Viktor (1785-1859) je bil najstarejši sin Otona Friderika, prvega kneza Waldenburškega. Poročen je bil s Teklo (1795-1861) iz knežje rodbine Schwarzburg Rudolstadt. Do svojih osmih otrok je bil izredno strog, ker se je bal, da bi izkazovanje ljubezni škodilo njihovi vzgoji. To pa ni preprečilo kasneje njegovemu tretjemu sinu Juriju, ki je podedoval snežniško gospostvo, da bi bil svojim otrokom najbolj prijazen in ljubeč oče, in vsi trije so v njegovi družbi in v družbi svoje matere princeze Luize na Snežniku preživljali najlepše dni svojega otroštva.

Graščina in posestvo Snežnik se prebudita iz stoletnega spanja

Gospostvo Snežnik je propadalo in v vladnih krogih na Dunaju so se bali, da bi prišlo v neprave roke, ki bi nadalje sekale gozd, kar bi imelo za posledico neovirano širjenje krasa. Na Dunaju je takrat prebival Edvard, brat Otona Viktorja, in ta

Portreta Otta Victorja Schönburg Waldenburga in žene Thekle, olje platno. Kopija iz leta 1891 po originalih iz prve polovice 19. stoletja (foto V. Bučić).

⁹³ Brockhaus Konversations-Lexikon - 14. Band, Leipzig, 1903.

⁹⁴ Matthias Frickert: Die Nachkommen des 1. Fürsten von Schönburg, Gesamtherstellung Buchbinderei Klaus Adam, Glauchau 1992.

⁹⁵ Hermann Prinz von Schönburg Waldenburg: Gehörtes und Gesehenes, Firenze 1993, (v nadaljevanju: Gehörtes) str. 12-16.

je opozoril brata na propadajoče posestvo. Oton Viktor je posestvo res kupil, ga namenil svojemu tretjemu sinu Juriju, vendar v življenju nikoli ni stopil na njegova tla. Na posestvo je leta 1857 kot upravitelja poslal gozdarja Žigo Ernsta Wernicka, da si je ogledal teren in mu poročal o razmerah na posestvu. Wernicke je leta 1858 narisal tudi skico gradu in bližnje okolice.⁹⁶

Jurij Schönburg Waldenburg je šele ob branju očetove oporoke leta 1859 zvedel, da je dedič gradu in ogromnega posestva, ki ga je oče konstituiral kot fidejkomis. Cesar Franc Jožef I. je potrdil fidejkomis na Dunaju 19. 11. 1862 in 1. 9. 1863.⁹⁷

Izkazalo se je, da je knez Oton Viktor pravilno presodil, ko se je odločal, komu bo zaupal posestvo. Princ Jurij Schönburg Waldenburg je bil star 30 let in že izkušen častnik v avstrijski vojski, ki je še vedno veljala za najboljšo v Evropi. Obiskal je posestvo, za katero še nikoli ni slišal, in prišel pred napol razpadli grad, kjer ga je pričakal gozdarski mojster in mu izročil prvi borni dohodek od posestva. Razmere so bile videti brezupne, grad skoraj ni bil primeren za bivanje, zlasti ne za družino, posestvo je bilo že stoletja obremenjeno s služnostnimi pravicami bližnjih sosesk, zaradi katerih je bilo onemogočeno urejeno gospodarjenje z gozdom. Toda Jurij je bil vojak, vaje poveljevanja, in ni se vdal. Izstopil je iz avstrijske vojske in začel nov boj - tokrat za rešitev gradu in posestva. Dobil je priložnost, da pokaže svoj izredni talent za organizacijo in upravljanje. V desetletjih trdega dela je napravil iz zanikrnega poslopja grad iz pravljice, iz zanemarjenega posestva eno najlepših posestev na Kranjskem, z gozdovi, ki so bili zgled generacijam, in z angleškim parkom, ki še zdaj, naraven kot je, dopolnjuje čarobni videz gradu.

Medtem, ko se je princ Jurij s svojo značilno zagnanostjo, vztrajnostjo in preudarnostjo, zaradi katere so ga bratje običajno izbirali za pogajalca v obrambi rodbinskih pravic, trudil, da bi borno dediščino obudil v življenje, je našel čas tudi za ustanovitev družine. V jeseni 1862 se je oženil z osemnajstletno, lepo in energično princeso Luizo Bentheim Tecklenburg ter se z njo preselil na Snežnik, ki ga je dotlej za silo usposobil za bivanje. Tu sta med stalnim obnavljanjem in odkrivanjem neizmernih gozdov preživela dve leti, dokler se ni napovedal prvi potomec. Takrat sta kupila očarljiv dvorec Hermsdorf blizu Dresdna, ki je postal njuna nemška rezidenca, potrebna za ohranitev stikov s številnimi sorodniki. Leta 1865 se je v Leipzigu rodil njun prvorojenec Herman.

Fotografija princa Jurija Schönburg Waldenbura v generalski uniformi. Schönburgischer Hauskalender 1902 (last gradu Snežnik).

Princ Jurij je bil ob prevzemu dediščine sicer zapustil vojaško službo, vendar se je ob strani saškega prestolonaslednika Alberta, ki mu je bil pribočnik in najboljši prijatelj, leta 1870 udeležil francosko-pruske vojne in je kot general polkovnik leta 1871 prisostvoval sklenitvi miru in proglasitvi nemškega cesarstva v Versaillesu. Nekaj let pozneje je postal konjeniški general in ob tej priložnosti se je dokončno sklenila njegova vojaška kariera. V kasnejših letih je bil še nekajkrat kraljevi in cesarski odposlanec na evropskih dvorih.⁹⁸

Z leti, ko je graščina Snežnik pod rokami številnih mojstrov, vrtnarjev in umetnikov vse bolj postajala prijetno bivališče, opremljeno z udobnim pohištvom, slikami, pečmi po vseh sobah, ki so noč in dan ogrevale debele več stoletne zidove, ko se je njena okolica nevsiljivo spreminjala v sanjav angleški park, so tudi nemški sorodniki princa Jurija in princese Luize vse bolj pogosto prihajali na oddih in na lov. Grad in okolica sta zaživela, kot je bilo to v najboljšem obdobju grofov Lichtenbergov pred skoraj dvesto leti. Najljubši vsakodnevni šport družine in gostov je bila ježa. Princ Jurij je bil velik ljubitelj konj in je pri graščini vzdrževal lastno kobilarno, imel pa je tudi veliko število po-

⁹⁶ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 153-154.

⁹⁷ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 143.

⁹⁸ Schönburgischer Hauskalender auf dem Jahr 1902, Waldenburg, str. 29-30.

nijev z otoka Krka.⁹⁹ Vsa leta je svoj rojstni dan prvi avgust praznoval na Snežniku.¹⁰⁰

Obnovljeni grad je potreboval nameščence in služabnike, ki so prihajali večinoma iz okolice gradu. Gospodarja sta od njih zahtevala veliko, a sta jih tudi pošteno plačala. Denar jima je služil zato, da sta z njim pomagala drugim. Ker so bile zdravstvene razmere v Loški dolini katastrofalne, se je princesa oskrbela z raznimi naravnimi zdravili in zdravniškimi knjigami. Najprej je zdravila grajsko osebje, kmalu pa je zaslovela po vsej Loški dolini in njena ordinacija v grajskem rastlinjaku je bila vedno polna. Princ je bil znan kot človek, ki je imel neverjeten smisel za humor in v stikih z nameščenci ni kazal ošabnosti, sicer značilne za večino oseb svojega stanu. Prav v takem vzdušju je vzgajal tudi svoje otroke.¹⁰¹

Fotografija princese Ana Schönborg Waldenburg, por. kneginje Schwarzburg Rudolstadt (ca 1880-1890) velikost originala: 14,5 x 10 cm (last gradu Snežnik).

Princ Jurij in princesa Luiza sta imela tri otroke: princu Hermanu je leta 1869 sledil princ Ulrik, leta 1871 se je rodila princesa Ana. Prvo-

rojencu princu Hermanu je bila namenjena vojaška služba, vendar ga je bolj mikala diplomacija in kot diplomat je preživel dokaj let v tujini, med drugim v Angliji, Rusiji, Egiptu, Luksemburgu, Španiji ter kot poslaniški svetnik na pruskem poslaništvu v Hamburgu. Na Avstro-Ogrskem je bil tajnik nemškega veleposlaništva na Dunaju, nato pa generalni konzul v Budimpešti. Princ Ulrik se je posvetil vojaški službi in se leta 1900 poročil s princeso Pavlino Löwenstein.

Princesa Ana se je leta 1891 poročila z bratrancem knezom Gunterjem in postala vladajoča kneginja Schwarzburg-Rudolstadt.

Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku

Princ Jurij je posebno skrb namenil gozdovom in za skrbno gozdarjenje je najel najboljše strokovnjake. Dal je zgraditi veliko število gozdnih cest in jih poimenoval po članih svoje družine. Njegova skrb za strokovnost se je pokazala najbolj leta 1867, ko je bil edini resni ponudnik na oglas kranjskega deželnega zbora v Novicah za pokroviteljstvo nad prvo slovensko gozdarsko šolo. Šoli je dal brezplačno na razpolago hišico nad gradom s petimi sobami in kuhinjo, ves hišni inventar in kurjavo, plačilo dveh učiteljev in uporabo 810 hektarov gozda za terenski pouk. Namen šole je bil, da bi kmečko prebivalstvo naučili boljšega in bolj racionalnega ravnanja z lastnimi gozdovi, vendar so se v šolo prijavljali večinoma sinovi meščanov in uradnikov, da bi se izšolali za gozdarje in se kasneje zaposlili na velikih gozdnih posestvih.¹⁰² V šoli so se uspešno šolale tri generacije slovenskih fantov, nato pa je bila zaradi nemškega pritiska leta 1875 ukinjena.¹⁰³

Gospodarska dejavnost na posestvu Snežnik

Če posežemo še malo v preteklost, si lahko predstavljamo, da so že v srednjem veku širni gozdovi okrog Snežnika ponujali neizmerne možnosti za lov. Gospoda je to ugodnost v polni meri izkoriščala, dokler ji ni sredi 15. stoletja stalno prežeča turška nevarnost zagrenila vsega užitka. Tudi po prenehanju turških vpadov po odločilni bitki pri Sisku ob koncu 16. stoletja še ni bilo miru. Valvasor je še ob koncu 17. stoletja pisal, da se v snežniških gozdovih skrivajo razni razbojniki in da morajo popotniki, ki so namenjeni tu mimo, dobiti v graščini močno oboroženo spremstvo. Roparji so ovirali zlasti lov na polhe, ki je bil priljubljen pred-

¹⁰² Viljem Kindler: Beleške iz preteklosti snežniških gozdov, Gozdarski vestnik, letnik XIII, Ljubljana 1955, str. 53.

¹⁰³ Vladimir Vilman, Aleksandra Serše: Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989.

⁹⁹ Hermann Schönborg Waldenburg: Gehörtes str. 44-45.

¹⁰⁰ Schollmayer Lichtenberg: Snežnik..., str. 75-91.

¹⁰¹ Herman Schönborg Waldenburg: Gehörtes..., str. 44.

vsem med kmeti, vendar ne zaradi zabave, ampak zaradi zaslužka.¹⁰⁴

V starih snežniških urbarjih so navedeni kot glavni dohodki posestva poleg lova na polhe bukov les, nabiranje kresilne gobe in pridobivanje pepelike. Bukov les je bil zelo nizko cenjen in se je le stežka prodajal. Snežniški gozdovi so dali na primer leta 1745 kot dohodek 300 vozov bukovega lesa za kurjavo.¹⁰⁵

Edina gospodarska dejavnost Lichtenbergov, pri kateri so izkoriščali pepeliko iz svojih gozdov, je bila majhna glažuta blizu izvira Malega Obrha. Schönburgi proizvodnje stekla niso obnovili, nekaj lepih primerkov steklenih predmetov iz te glažute pa je krasilo police njihovega lastnega malega muzeja v snežniški graščini.¹⁰⁶

Pred prihodom Schönburgov na Snežnik so bili širni gozdovi, ki so obsegali dve tretjini posestva, to je približno pet kvadratnih milj, obremenjeni s služnostnimi pravicami okoliških kmetov. Vsakdo je imel dostop do gozda, gozd so nenačrtno in neenakomerno sekali, brez dovoljenja so pasli živino do neposredne bližine gradu. V tem času so bili glavni dohodki na Snežniku poleg že omenjenih bukove kresilne gobe, pepelike in polharstva, tudi trebljenje gozdov in ustvarjanje travnikov - lazov, za kar so kmetje graščini plačevali določen znesek. Kasneje so kmetje laze tudi odkupovali. Donosen dohodek je bila tudi gozdna paša, ki so jo dajali v najem predvsem velikim ovčarjem iz Istre in Krasa. Ovčarji so plačevali po kvarnerju (40 ovac), delali pa so tudi veliko škodo, ker so zažigali gozd, da bi pridobili čim večje površine za pašo. Posledica tega so bili pogosti požari, ki so še bolj opustošili gozdove.

Prvič so delno odpravili služnostne pravice z zakonom o njihovem odkupu v letu 1853, dokončno pa šele v 70. letih 19. stoletja. Kmetje so dobili velike površine gozdov zlasti v bližini naselij. Graščini je ostal strnjen gozdni kompleks današnjih revirjev Snežnik, Leskova dolina, Mašun, Jurjeva dolina, Okroglina in Gomance. Šele takrat se je lahko v polni meri začelo racionalno upravljanje gozdnega bogastva.

Prodaja lesa, na primer jelovine od leta 1880, je postala najbolj donosna gospodarska dejavnost snežniškega posestva, čeprav so se poskušali ukvarjati tudi z drugimi dejavnostmi. V posestvo so vložili velika sredstva, da bi postalo donosno. S smotrnim gospodarjenjem so ustvarili gozdne kulture in obširne pogozditve.¹⁰⁷

Po odpravi služnostnih pravic je postalo racionalno graditi tudi gozdne ceste. Gradnja cest na

valovitem in težavnem kraškem svetu je zahtevala vrhunske strokovnjake in princ Jurij je imel veliko srečo, da jih je tudi dobil. Prvo cesto so začeli graditi leta 1872 v smeri Snežnik - Leskova dolina - Gomance. Dolga je bila 32 kilometrov, dokončali so jo leta 1896. Najbolj oddaljeni revir Gomance je povezala z gozdno upravo na graščini, istočasno pa je bila najkrajša pot od Snežnika do morja. Druga pomembna cesta Leskova dolina - Mašun v razdalji enajstih kilometrov je bila dograjena že leta 1877.¹⁰⁸ Do leta 1909 so zgradili še celotno omrežje gozdnih cest in jih poimenovali po članih knežje družine. Poslednja je bila Teklina cesta, dolga preko dvajset kilometrov in posvečena bodoči soprogi kneza Hermana.

Neuspešen je bil poskus uporabe bukovega lesa za pridobivanje oglja, katrana, lesnega kisa, apna in metilnega alkohola v Leskovi dolini, k čemer je kneza Jurija nagovoril nemški kemik, baron Reichenbach. Tovarna je delovala od leta 1873 do 1879, nato so jo prevzeli francoski delničarji, leta 1888 pa je prenehala s proizvodnjo.

Pristava Marof v Loški dolini je bila prvotno del gospostva Lož, kasneje je postala del snežniškega posestva. Po ustnem izročilu je po letu 1830 na Marofu kratek čas delovala tovarna vžigalic. Knez Jurij je dal na tem mestu postaviti parno žago, ki jo je pripeljal iz Auerspergovih fužin na Dvoru pri Žužemberku. V sedemdesetih letih je žaga pogorela in je niso več obnovili. Leta 1894 se je v prostore nekdanje parne žage preselil obrat izdelave lesnega kisa iz Leskove doline, ki je tudi kmalu prenehal s proizvodnjo. Leta 1912 so na Marofu ponovno zgradili parno žago, ki jo je do leta 1915 imela v zakupu italijanska firma, do konca vojne je obratovala za potrebe vojske.¹⁰⁹ Med obema vojnama je žaga dajala delo številnim prebivalcem Loške doline. Žaga je bila nacionalizirana leta 1945.

Gospodarji in zaposleni

Princ Jurij je imel izostren čut za nameščanje pravih ljudi na prava mesta, kar je podedoval tudi njegov sin Herman. Omeniti je potrebno vsaj dva taka človeka, ki brez njiju posestvo nikoli ne bi doživelo takšnega razcveta. To sta bila Jožef von Obereigner in Henrik Schollmayer Lichtenberg.

Jožef von Obereigner (1844-1903) je prišel s Požebrada na Češkem. Gozdarsko izobrazbo je leta 1865 pridobil na gozdarski šoli akademije v Tharaudu na Saškem. Knez Jurij je v njem našel izjemnega strokovnjaka za izgradnjo cest na kraškem terenu. Obereigner je sam in s sodelovanjem svojega zeta Henrika Schollmayerja trasiral večino

¹⁰⁴ Elaborat, Kindler: Zgodovinske beležke.

¹⁰⁵ Elaborat, prav tam.

¹⁰⁶ Schollmayer Lichtenberg: II. del, str. 133.

¹⁰⁷ Viljem Kindler: Beležke iz preteklosti..., str. 46-49.

¹⁰⁸ Viljem Kindler: Beležke..., str. 50.

¹⁰⁹ Schollmayer Lichtenberg: Snežnik..., str. 39-41.

gozdnih cest na snežniškem posestvu.

Leta 1872 je Obereigner prevzel gozdarsko-upravno službo na Snežniku ter vodstvo slovenske gozdarske šole. Razen poučevanja je bil odgovoren za urejanje graščinskih gozdov in odvezo služnostnih pravic. Ravno pod njegovo upravo so bile služnostne pravice dokončno urejene. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi Kranjsko primorskega gozdarskega društva in je bil do svoje smrti odbornik društva. Leta 1868 se je oženil s Pavlino Bouček, njen brat Otokar Bouček pa je leta 1873 postal asistent na snežniški gozdarski šoli. Jožef von Obereigner in svak Bouček sta tudi po ukinitvi šole opravljala gozdarsko službo na snežniški graščini.¹¹⁰

Henrik Schollmayer (1860-1930) je bil sin Franca Schollmayerja, uglednega kmetijskega strokovnjaka, in Kornelije Costa, sestre znanega slovenskega politika in ljubljanskega župana dr. Etbina Henrika Coste. Po končanem študiju agronomije in gozdarstva ter po opravljenem izpitu za samostojno vodenje večjih posestev se je leta 1884 zaposlil na posestvu Snežnik. Leta 1887 se je oženil z Marijo, hčerko svojega šefa, gozdnega direktorja Jožefa von Obereignerja, leta 1903 pa je nasledil tasta kot gozdni direktor celotnega posestva. Bil je tako dober gospodar ter znan blizu in daleč, tako da ga je grofica Viljemina, zadnja potomka lichtenberške veje Ortnek-Koča vas, v letu 1904 posinovila. Preselil se je v graščino Koča vas in se odtlej imenoval Schollmayer Lichtenberg. Od prihoda na Snežnik do konca življenja je pisal dnevnik, proučeval je zgodovino Loža, Snežnika in okolice, zanimal se je za kraške pojave, skratka, bil je izredno delaven in vsestranski. Svojim otrokom je posvetil obširno zgodovino gradu Koča vas ter njenih lastnikov Hallerjev, Coraduzzijev in Lichtenbergov.¹¹¹

Henrik Schollmayer je bil izredno natančen človek in svojo zgodovino Snežnika je pisal izključno na podlagi originalnih listin. Tam, kjer je dal domišljiji prosto pot, ni bil več tako zanesljiv. V želji, da bi čim bolj proslavil zgodovino Snežnika, je gospode Snežniške postavil na prvo mesto in po njegovem so Loški in Novograjski izhajali iz njih, čeprav se pisni viri s tem ne strinjajo. Kot gozdni direktor in upravnik celotnega posestva pa je bil nenadkriljiv in principi Schönburgi bi težko našli človeka, ki bi mu lahko tako brezmejno zaupali. Principi so bili razpeti med svojim nemškim posestvom Hermsdorf in Snežnikom, kot resni in odgovorni gospodarji pa so želeli imeti pod popolno kontrolo obe posestvi. Ohranjenih je 284 pisem in številna poročila o vseh podrobnostih

vodenja snežniškega posestva, ki jih je Schollmayer redno pošiljal v Hermsdorf, principi pa so jih ob svojem prihodu spet prinašali v snežniški arhiv. S tem so jih tudi nehote rešili propada, kajti Hermsdorf je bil v letu 1945 popolnoma izropan in vsi arhivi uničeni.¹¹²

Henrik Schollmayer se je po težki bolezni upokojil leta 1919, vendar je še vedno pomagal bivšim gospodarjem, s tem da je več let s hčerko Margareto urejeval obširni snežniški arhiv.

Princ Herman, zadnji plemiški lastnik Snežnika

Princ Jurij je umrl 29. oktobra leta 1900. Nasledil ga je prvorojenec Herman, ki je kot dober gospodar nadaljeval očetovo delo. V letu 1905 je po zgledu avstrijske publikacije o avstrijskem gozdnem redu napisal navodilo za uslužbence, ki bi bilo lahko zgled vsakemu delodajalcu, čeprav so nekatera določila na prvi pogled nenavadno stroga.¹¹³

Zaposlene na posestvu je princ Herman razdelil na uslužbence in služabnike. V prošnji za službo so morali navesti o sebi vse podatke od družinskih do zdravstvenih razmer in predložiti ustrezna zdravniška potrdila. Natančno so bili določeni pogoji dela, dopust, bolniška itd. Brez možnosti ugovora je bil odpuščen vsakdo, ki je neopravičeno izostal z dela več kot osem dni. Določena je bila odgovornost za povzročeno škodo, disciplinske kazni kot opomini, denarne kazni itd., vse do odpustitve. Plače so bile fiksne, znižati so se smele samo v primeru denarne kazni. Uslužbenec ali služabnik se je lahko poročil le s posebnim princčevim dovoljenjem. V primeru, da bi se kdo poročil brez dovoljenja, je to pomenilo odpoved službe. Princ je to strogost razlagal s tem, da njegovo dovoljenje pomeni priznanje vdovske pokojnine in skrb za osirotele otroke. Poroka med ljudmi, starejšimi od 60 let, že vnaprej praviloma ni bila dovoljena. Po destih letih nepretrganega dela, je imel pravico do pokojnine vsakdo, ki je bil nastavljen z dekretom, vdove so imele pravico do vdovske pokojnine in do dodatkov za otroke, drugače pa so dobili vsi pokojnino po 40 letih službe, po dopolnjenem 70. letu ali iz zdravstvenih razlogov.

Princ Herman je s podeljevanjem štipendij pomagal do primerne izobrazbe nadarjenim bodočim gozdarskim strokovnjakom.

¹¹² Vir: g. Matthias Frickert iz Glauchaua (Nemčija).

¹¹³ Hermann Schönburg Waldenburg: Dienstpragmatik und Instruktionen für die fürstlich Schönburg Waldenburgischen Beamten und Diener auf der Fideikommiss Herrschaft Schneeberg, Laibach 1905.

¹¹⁰ Vilman, Serše: n.d., str. 22, 31.

¹¹¹ Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi - Koča vas, fasc. XII, tipkopis.

Robert Wellmann (1866-?): Portret princa Hermana iz leta 1909, o. pl., 66,7 x 52,5, 1909 (foto Vesna Bučič).

In kakšen je bil princ Herman kot gospodar in človek? Naj o njem spregovori njegov osebni lovec Lojze Sterle izpod peresa svojega nečaka Vinka: "Kot človeka in gospodarja je Hermana cenil; bil je dober do ljudi, zahteven glede reda v gozdu in učinkovite gozdarske službe... Imel je izostren čut za opazovanje in ocenjevanje ljudi. ...Glede lova pa je, po njegovem, pretiraval. Vsake stvari in živali je bilo škoda, povsod je vtikal svoj nos..."¹¹⁴

"Čeprav tujec, je močno pogнал korenine v naših krajih. V te kraje je iz Nemčije prihajal občasno, namreč v zgodnji jeseni, večkrat s številnimi gosti. Z namestitvami domačinov je hotel, če ne odpraviti, pa vsaj ublažiti odtujenost in prepad med vodilnimi tujci in domačini - telesnimi delavci. Tega se je lotil z veliko volje in energije, sodeloval je tudi osebno. Naučil se je slovenskega jezika in se v njem pogovarjal z delavci in nameščenci. Velike, 32303 hektare obsegajoče posesti, z ogromno negovanimi gozdovi, ni pretirano izkoriščal... Predvsem pa je bil osebno zelo, celo pretirano skromen. Končni cilj mu je bila vzorno urejena in vodena graščina ter pomoč malim kmetom in vaškemu proletariatu z dninarskim zaslužkom in spolovinarstvom..."¹¹⁵

Princ Herman se je oženil razmeroma pozno, šele ko je bil star sedemindvajset let. Med ljudmi je krožila romantična zgodba o tem, da se ni smel poročiti s svojo mladostno ljubeznijo, ker je bila obljubljena drugemu. Govorice so govore, resnica pa je bila malce drugačna: njegova lepa izvoljenka Tekla se je leta 1862 rodila v morganatičnem zakonu¹¹⁶ grofa Adalberta Erbach-Fürstenau in meščanke Šarlote Willenbücher, ki je ob poroki od velikega vojvode Hessenskega dobila naziv plemenita gospa Rothenberg. Njuna edinka po merilih tedanje družbe nikakor ni bila primerna soproga nasledniku mogočnega in vplivnega princa. Zato so jo leta 1888 na hitro poročili z mlajšim bratom Hermanove matere, kneginje Luize, knezom Gustavom Bentheim Tecklenburg. Knez Gustav pa je vseeno podedoval naslov, ker sta starejša brata še mlada umrla. Kneginja Tekla je soprogu leta 1889 rodila naslednika Adolfa in mu enaindvajset let zvesto stala ob strani, princ Herman pa je potrpežljivo čakal in dočakal: ko je njegova mladostna ljubezen leta 1909 ovdovela, jo je takoj zasnubil, po njej imenoval gozdno cesto v snežniških gozdovih in leta 1912 sta se v Berlinu poročila. Čakalo ju je še devetindvajset let srečnega skupnega življenja. Za naslednika snežniškega posestva sta določila Volka (Wolfa), sina Hermanovega brata Ulrika, ki sta ga takoj začela vzgajati v dobrega bodočega gospodarja enega najlepših posestev v srednji Evropi.

Knez Adolf Bentheim-Tecklenburg se je leta 1922 oženil z Amelijo Schönburg Waldenburg, vnukinjo Jurijevega brata princa Huga, katere elegantni portret lahko občudujemo v snežniški graščini.

Dramatične posledice prve svetovne vojne

Prišla je prva svetovna vojna in prinesla veliko sprememb. Po rapalski mirovni pogodbi iz leta 1920 je bilo posestvo razdeljeno na dva dela: graščina z nekaj posestva je pripadla Kraljevini SHS, večina gozdov pa Italiji. Na italijanskem delu posestva, ki je imelo upravni urad v Ilirski Bistrici, je bil sekvester samo na papirju in se v praksi ni nikoli izvajal, pa še ta je bil na prinčevu posredovanje kmalu ukinjen. Na jugoslovanski strani pa je bilo drugače!

Leta 1919 je deželna vlada za Slovenijo razglasila nadzor nad posestvom in 21. julija prepovedala odtujitev katerega koli zemljišča v državi. Ker je bil lastnik posestva Nemec, je sekcija za sekvester pri takratnem pravosodnem ministrstvu postavila leta 1922 jugoslovanski del posestva pod posebno nadzorstvo in sekvester ter s tem princa

¹¹⁴ Vinko Sterle: Fant, to pa so čekani in poll, Sežana, Žbrinca, 1994 str. 18-19.

¹¹⁵ V. Sterle: n.d., str. 25.

¹¹⁶ Morganatski zakon - zakon pripadnika vladarske hiše z osebo nižjega stanu - otroci so izvzeti iz nasledstva.

Hermana razlastila. Princ si je zelo prizadeval za ukinitvev sekvestra. Eden glavnih adutov v njegovih zahtevah po vrnitvi premoženja je bilo dejstvo, da je avstrijski državljan, tem pa po saint-germainski mirovni pogodbi premoženje ni smelo biti odvzeto. Nemško državljanstvo je moral imeti le takrat, ko je bil v nemški diplomatski službi, ob koncu kariere leta 1909 pa ga je bil vrnil. Leta 1924 je uspel v svojih prizadevanjih in spet je bil lastnik celotnega posestva tostran in onstran meje.¹¹⁷ Poleg avstrijskega je imel še italijansko državljanstvo, da je lažje upravljal posestvo na drugi strani meje.

Gora Snežnik, ki je ležala nekako v središču snežniškega posestva, in je v tem času pripadala Italiji, je doživela posebno usodo. Vrh Snežnika je namreč Herman diplomatsko prepustil italijanski fašistični vladi. Za princa Snežnika (il principe di Montenevoso) je bil 15. marca 1924 imenovan Gabrijel d'Annunzio, znameniti italijanski pesnik, morda še bolj znan po tem, da je v prvi svetovni vojni kot zakleti sovražnik Avstrijcev z bombastičnimi govori pospešil prekinitev italijanske nevtralnosti in s prostovoljci širil meje Italije na vzhod.¹¹⁸

Po vojni sta princ Herman in soproga Tekla nadaljevala z vzornim upravljanjem posestva, zlasti sta skrbela za divjad. Princ je bil posebno ponosen na to, da je povsem zaščitil medveda. V celotnem obdobju lastništva Schönburgov na Snežniku so člani rodbine ustrelili le štiri medvede: dva je ustrelil princ Herman, tretjega njegov brat Ulrik, zadnjega pa leta 1900 njun nečak v drugem kolenu vojvoda Henrik Mecklenburg, bodoči soprog nizozemske kraljice Viljemine. Tudi jelenjad, za katero je Herman posebej skrbel, in ki je zaradi neprestanega pokanja med vojno skoraj izginila, se je v nekaj letih spet razmnožila. Henrik Mecklenburg je izdatno pomagal pri naselitvi jelenjadi in pošiljal plemenite živali iz daljne Nemčije na Snežnik. Princ Hermanu je bil v veliko pomoč oskrbnik graščine gozdarski inženir Leon Schauta, ki postal v letu 1920 vreden naslednik Henrika Schollmayerja.

Kraljevina Jugoslavija je z zakonom v letu 1934 odpravila družinske fidejkomise. Kot lastnika snežniškega posestva sta bila vpisana brata Herman in Ulrik Schönburg Waldenburg, vsak do ene nerazdelne polovice, vendar je imel Herman dosmrtno pravico do uživanja celotnega posestva.¹¹⁹

Konec nekega obdobja

Pričela se je druga svetovna vojna. Princ in princesa Schönburg Waldenburg sta jo dočakala v svojem nemškem gradu Hermsdorf, kjer je Tekla umrla leta 1941, Herman pa leta 1943. Graščino Snežnik je oskrbnik Leon Schauta spretno krmaril skozi vojne vihre in jo večje ubranil pred plenilci. Njegova zasluga je, da je graščina ostala nedotaknjena in da lahko sodobni obiskovalec ob vstopu vanjo začuti utrip preteklosti.

Fotografija princa Wolfa Schönburg Waldenburg (1902-1983). Last Vinka Sterleta, Sežana.

Naslednik snežniškega posestva princ Volk Schönburg Waldenburg (1902-1983) je živel v Italiji in ni nikoli prevzel svoje dediščine, kajti leta 1945 sta bila graščina in posestvo Snežnik nacionalizirana ter sta postala splošno ljudsko premoženje.

¹¹⁷ H. Schönburg Waldenburg: Gehörtes. str. 111-117.

¹¹⁸ Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Istituto Giovanni Treccani MCMXXXI-X, XII, str. 322-326 (geslo: Gabriele d'Annunzio).

¹¹⁹ Vir: ga. Alenka Kačičnik Gabrič - Gradivo graščine Snežnik v urejanju, AS.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv Slovenije, Graščinski arhivi - Koča vas, fasc. IX: Heinrich Schollmayer. Lichtenberg: Das Gut Hallerstein, Die Herren Haller von Hallerstein in Krain und deren Wappen, tipkopis
- Arhiv Slovenije: Graščinski arhivi. Koča vas, fasc. XII: Heinrich Schollmayer-Lichtenberg: Schneeberg und die Dinasten von Schönburg, II. Theil, rokopis iz leta 1924; Stammtafeln
- Arhiv Slovenije, kronološka zbirka listin
- Brochhaus Konversations-Lexikon, Leipzig, 1902-1904
- Dimitz, August: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, Laibach 1874-76
- Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti. Istituto Giovanni Treccani MCMXXXI-X, XII,
- Enciklopedija Slovenije, MK Ljubljana 1979-1999
- Frickert, Matthias: Die Nachkommen des 1. Fürsten von Schönburg, Gesamtherstellung Buchbinderei Klaus Adam, Glauchau 1992
- Globočnik, Anton: Der Adel in Krain. Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Laibach 1899/I
- Hrady, zámky a tvrže, Praha 1984
- Kebe, Janez: Loška dolina z Babnim Poljem, Družina, Ljubljana 1996
- Kindler, Viljem: Beležke iz preteklosti snežniških gozdov, Gozdarski vestnik, letnik XIII, Ljubljana 1955
- Kočevski zbornik, Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljana 1939
- Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga: Zahodni del Slovenije, DZS, Ljubljana 1968
- Dušan Kos: Med gradom in mestom, Ljubljana 1995
- Novice XI/1853
- Okoliš, Stane: Izseki iz zgodovine Loža in okolice, Zgodovinski časopis 49, Ljubljana 1995. 3, Separat
- Otorepec, Božo: Gradivo za slovensko zgodovino (1246 do 1500). Rokopis na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU - Gradivo V, Ljubljana
- Otorepec, Božo: Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku, Notranjski listi III., 1986
- Richter, Valentin: Darstellung derjenigen Vortheile und öffentlichen Rücksichten welche den Ankauf grösserer Güter und insbesondere der ehemaligen Herrschaften Laas und Schneeberg im Kronlande Krain, gewesenen Adelsberger Kreises, von Seite der hohen Staatsverwaltung, in Verbindung mit der Regulierung der land- und forstwirthschaftlichen Verhältnisse, dann insbesondere mit der Kultivierung der Karstgegenden, empfehlenswerth machen. Laibach 1850
- Ribnikar, Peter: Posestne in gospodarske razmere loško - snežniškega gospostva od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika, III., Ljubljana 1955. 1
- Schönburg - Waldenburg, Hermann: Gehörtes und Gesehenes, Firenze 1993
- Schönburg-Waldenburg, Hermann: Dienstpragmatik und Instruktionen für die fürstlich Schönburg-Waldenburgischen Beamten und Diener auf der Fideikommiss Herrschaft Schneeberg, Laibach 1905
- Schönburgischer Hauskalender auf dem Jahr 1902, Waldenburg
- Schollmayer Lichtenberg, Heinrich: Snežnik in schönburški vladarji, Postojna 1998 (prevod Janez Sterle)
- Snežnik, grajski kompleks - zgodovina, projekti, kalkulacije, Elaborat Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, Ljubljana 1972
- Serše, Aleksandra, Vilman, Vladimir: Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989
- Skubic, Anton: Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires 1976
- Smole, Majda: Graščine na nekdanjem Kranjskem, DZS Ljubljana 1982
- Sterle, Vinko: Fant, to pa so čekani in pol!, Žbrinca Sežana 1994
- Stopar, Ivan, Gradovi na Slovenskem, CZ Ljubljana 1986
- Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 3. Spodnja Savinjska dolina, Ljubljana
- Šašelj Kos, Marjeta: Boginja Ekurna v Emoni, Zgodovinski časopis 46, 1992. 1
- Šumrada, Janez: Nekaj iz srednjeveške zgodovine Loža in okolice, Notranjski listi I, 1977
- Turnirska knjiga Gašperja Lambergga /faksimile/, Dušan KOS: Čas bojevnikov, Ljubljana: Viharnik 1997
- Valvasor, Johann Weichard: Die Ehre des Hertzogthums Krain, Nürnberg 1689, XI
- Vilfan, Sergij: Pravna zgodovina Slovencev, Slovenska matica v Ljubljani, 1996
- Vilfan, Sergij: Uvod v pravno zgodovino, Ljubljana 1991
- Vilman, Vladimir, Serše, Aleksandra: Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna 1989
- Witting, J. B.: Beiträge zur Genealogie des Krainischen Adels, Jahrbuch Adler n.v. 5/6, W 1895
- Zgodovina Slovencev, CZ Ljubljana 1979

ZUSAMMENFASSUNG

Aus der Geschichte von Schloß und Herrschaft Schneeberg in Notranjska

Das Lož-Tal (Laasertal) in Notranjska (Innerkrain) war seit dem 11. Jahrhundert ein wichtiges Interessengebiet der Patriarchen von Aquileia, die in diesem Gebiet außer der geistlichen auch die weltliche Macht ausübten. Durch das genannte Tal führten bedeutende Handelswege, die durch drei Schlösser abgesichert waren: Laas (Lož), Stegberg (Šteberk) und Schneeberg (Snežnik). Außer den Patriarchen regierten in diesem strategisch wichtigen Gebiet des Lož-Tales (Laasertal) alle bedeutenden Adelsfamilien: die Grafen von Heimbürg, Görz, Ortenburg und Cilli, bis es Mitte des 15. Jahrhunderts den Habsburgern zufiel.

Die territorialen Grundherren des Lož-Tals stützten sich bei der Verwaltung ihres Besitzes auf den niederen Adel - die Ministerialen, die zum Teil auch über die patrimoniale Gewalt verfügten, was sich vor allem im Recht auf freie Veräußerung und in der Erblichkeit äußerte.

Die Herren von Schneeberg, die Mitte des 13. Jahrhunderts auftauchen, waren die ersten bekannten Ministerialen auf Schloß Schneeberg. Außer Schloß Schneeberg hatten sie noch weitere Höfe im flachen Lande und umfangreiche Besitzungen in der näheren und weiteren Umgebung. Ende des 14. Jahrhunderts war ihr Besitz verstreut, das Schloß selbst auf mehrere Besitzer verteilt. Durch Verkauf und Vererbung ging die Herrschaft mit einem Teil des Schlosses und den Höfen am Anfang und im Laufe des 15. Jahrhunderts auf die verwandten Herren von Lamberg über. Diese bauten den Herrensitz zu einem Renaissanceschloß aus, so wie es bei Valvasor überliefert ist. Ende des 16. Jahrhunderts kam das Schloß über die weibliche Linie der Lamberger an die Scheyer, die Pranckh und an die Raumschissl, Verwandte der Herren von Schneeberg, über. Im Jahre 1635 kauften die Fürsten von Eggenberg die Herrschaft Laas und den Besitz Schneeberg und verkauften beides im

Jahre 1669 an den Fürsten Johann Weichard Auerberg. Es folgten noch einige Besitzer, bis endlich Georg Gottfried Graf Lichtenberg im Jahre 1718 die Herrschaft Laas mit dem Besitz Schneeberg verband. Die Lichtenberg, die bis zum Verkauf im Jahre 1847 beinahe das gesamte Lož-Tal (Laasertal) besaßen, kümmerten sich nicht um die wirtschaftliche Entwicklung der Herrschaft. Sie wußten den gewaltigen Waldreichtum nicht entsprechend zu nutzen, deswegen blieb die Herrschaft zurück und war zusammen mit dem Schloß dem Verfall geweiht.

Die Herrschaft wurde seit 1848 durch einen Sequester verwaltet, bis sie von dem deutschen Fürsten Otto Viktor Schönburg-Waldenburg erworben wurde, der sie als einen Fideikommiß für seinen dritten Sohn Georg konstituierte. Georg übernahm im Jahre 1859 die Herrschaft, im Jahre 1862 wurde der Fideikommiß bestätigt. Von den Fürsten Georg (1828-1900) und seinem Sohn Hermann (1865-1943) wurde das Schloß völlig restauriert und neu eingerichtet. Es erhielt das heutige Gepräge. Rund um das Schloß ließen sie einen englischen Garten anlegen und bestellten beste Forstexperten, um eine geordnete Waldwirtschaft und die Erhaltung der Wildarten sicherzustellen. Außer einheimischen und fremden Fachleuten stellten sie auch viele Einwohner des Lož-Tales (Laasertal) ein. Auf der Herrschaft wirkte zwischen 1867 und 1875 die erste slowenische Forstschule ("Waldbauschule"). Die Familie Schönburg-Waldenburg verbrachte mindestens ein halbes Jahr auf der Herrschaft, die andere Jahreshälfte auf Schloß Hermsdorf in der Nähe von Dresden.

Nach dem Ersten Weltkrieg wurde die Herrschaft zwischen Italien und dem Königreich SHS aufgeteilt, durch einen Sequester verwaltet, Fürst Hermann enteignet. Fürst Hermann erhielt den Besitz auf der jugoslawischen Seite im Jahre 1924 zurückerstattet, den auf der italienischen bereits früher. In der ganzen Zwischenkriegszeit sorgte er vorbildlich für Schloß, Wälder und Wild. Fürst Hermann starb im Jahre 1943, sein Neffe und Nachfolger Wolf (1902-1983) trat das Erbe nie an, wurde die Gutsherrschaft doch nach dem Krieg enteignet und zum allgemeinen Volkseigentum erklärt.